A frazeologizmusok fordítási tendenciái horvát-magyar nyelvpárban

Đelatović, Sonja

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:273001

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-20**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Eszéki J. J. Strossmayer Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

Magyar nyelv és irodalom és horvát nyelv és irodalom mesterképzési szak

Đelatović Sonja

A frazeologizmusok fordítási tendenciái horvát–magyar nyelvpárban

Szakdolgozat

Témavezető: Dr. Lehocki-Samardžić Anna, egyetemi docens

Eszék, 2020.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Sveučilišni diplomski dvopredmetni studij Mađarskoga jezika i književnosti i Hrvatskoga jezika i književnosti

Sonja Đelatović

Tendencije pri prevođenju frazema u hrvatsko-mađarskom jezičnome paru

Diplomski rad

Mentorica: doc. dr. sc. Ana Lehocki-Samardžić

Osijek, 2020.

Eszéki J. J. Strossmayer Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

Magyar nyelv és irodalom és horvát nyelv és irodalom mesterképzési szak

Đelatović Sonja

A frazeologizmusok fordítási tendenciái horvát-magyar nyelvpárban

Szakdolgozat

Tudományterület: bölcsészettudományok

Tudományág: finnugrisztika

Témavezető: Dr. Lehocki-Samardžić Anna, egyetemi docens

Eszék, 2020.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Katedra za mađarski jezik i književnost

Sveučilišni diplomski dvopredmetni studij Mađarskoga jezika i književnosti i Hrvatskoga jezika i književnosti

Sonja Đelatović

Tendencije pri prevođenju frazema u hrvatsko-mađarskom jezičnom paru

Diplomski rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filologija

Znanstvena grana: ugrofinistika

Mentorica: doc. dr. sc. Ana Lehocki-Samardžić

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.
Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Osijek, 3. srpnja 2020.

Sonja Đelatović

Sonja Đelatović, 0122222107

Tartalom

1. Bevezetés ... 8
1.1. Hipotézisek ... 8
1.2. A szakdolgozat felépítése ... 8
2. A frazeologizmus fogalma ... 11
2.1. A frazeologizmus meghatározása és jellemzői ... 11
2.2. Terminusok ... 13
3. A frazeologizmusok megfeleltetésének aspektusai ... 15
3.1. A frazeologizmusok megfeleléstípusai ... 15
3.2. Átváltási műveletek ... 17
3.3. Kétnyelvű frazeológiai szótár a vizsgált nyelvpárban ... 20
4. Kutatás ... 22
4.1. Az alkalmazott kutatási módszer ... 22
4.2. A felhasznált korpusz ... 23
4.3. A frazeologizmusok fordítási megfeleltetéseinek elemzése ... 31
4.3.1. Behelyettesítés ... 31
4.3.2. Teljes átalakítás ... 35
4.3.3. Generalizáció (általánosító fordítás) ... 38
4.3.4. Kompenzáció ... 40
4.3.5. Szó szerinti fordítás ... 43
4.4. Hipotézisek bizonyítása ... 43
5. Összegzés ... 45
Irodalom ... 46
Források ... 49

Összefoglaló

A szakdolgozat a frazeologizmusok fordításával, azaz megfeleltetésével foglalkozik Ivana Bodrožić *Hotel Zagorje* (2010) című horvát nyelvű regényében és annak azonos című magyar nyelvű fordításában az összeállított párhuzamos korpusz alapján. Kiindulva a két megfogalmazott hipotézisből – amelyek szerint gyakori lesz a behelyettesítés, és kimutatható lesz a globális kompenzáción belül a célnyelvi szöveg gazdagítása, a „dúsítás" – a fordítási tendenciák megállapítását tűztem ki célul. Releváns szakirodalomra támaszkodva a dolgozat áttekintést nyújt a frazeologizmus fogalmáról (kitérve a meghatározásaira és használatos terminusaira a két nyelvben), a frazeologizmusok megfeleléstípusairól a kontrasztív frazeológián belül, valamint a megfigyelt és leírt átváltási műveletekről a frazeologizmusok fordításakor. A megvizsgált alkalmazott átváltási műveletek közül (behelyettesítés, teljes átalakítás, generalizáció, kompenzáció, valamint a szó szerinti fordítás) a fordító leggyakrabban a behelyettesítést alkalmazza, és ilyen módon a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg frazeologizmusai ugyanazt a képet tartalmazzák. A behelyettesítéssel szemben a teljes átalakítás ritkán jelentkezik, valamint megfigyelhető, hogy a forrásnyelvi és a célnyelvi eltérő képeknél sem beszélhetünk olyan nagy különbségekről. A globális kompenzáción belül megfigyelhető a „dúsítás", miszerint a fordító gazdagítja a célnyelvi szöveget idiomatikusabb kifejezésekkel, és emeli a fordítás olvashatóságát.

Kulcsszavak: fordítás, kontrasztív frazeológia, átváltási műveletek, horvát-magyar nyelvpár

Ključne riječi: prevođenje, kontrastivna frazeologija, postupci za prevođenje, hrvatsko-mađarski jezični par

1. Bevezetés

Jelen szakdolgozatban a frazeologizmusok fordításával, azaz megfeleltetésével (Klaudy 1988) foglalkozom, horvát-magyar nyelvpárban. A frazeologizmusok a szépirodalmi művek alkotásában gyakran jelentős szerepet játszanak, és a fordítás során nemritkán külön figyelmet és erőfeszítést, akár kreativitást is igényelnek a fordítóktól. A szakdolgozatomban – előzőleg megadva a szükséges és releváns elméleti hátteret – egy horvát nyelvű regényen és annak magyar fordításán alapuló párhuzamos korpusz feldolgozása alapján a fordító által alkalmazott átváltási műveleteket vizsgálom meg a frazeologizmusok fordításakor a célnyelvre. A dolgozatom célja az, hogy – kiindulva a két lejjebb megfogalmazott hipotézisből – megállapítsam, milyen jellegűek a fordító döntései, és milyen tendencia figyelhető meg a frazeologizmusok megfeleltetésekor a feltüntetett nyelvpárra vonatkozólag. A választott szomszédos nyelvek és azok kultúrája évszázadokon keresztül fennálló szoros politikai, történelmi és kultúrtörténeti kapcsolattal rendelkeznek, és megfigyelhető, hogy napjainkban egyre több (mű)fordítás is készül az egyik nyelvről a másikra. Ahhoz képest meglehetősen kevés az elvégzett fordításkutatás e nyelvpárban, ezért ilyen szempontból a szakdolgozatom mindenekelőtt hiánypótló jellegű.

1.1. Hipotézisek

A vizsgált nyelvpárra vonatkozóan a dolgozatomban két hipotézist fogalmaztam meg.

Az **első hipotézis** szerint a frazeologizmusok megfeleltetése során gyakori lesz az egyszerű behelyettesítés. A fordító számos frazeologizmust sikeresen ugyanazzal a képpel ad vissza a fordításkor.

A **második hipotézis** szerint a célnyelvi szövegben a globális kompenzáció révén kimutatható lesz a „dúsítás”. A fordító magyar nyelvre jellemző kifejezéseket, frazeologizmusokat használ ott is, ahol a forrásnyelvi szövegben nem találhatók, és ilyen módon gazdagítja a célnyelvi szöveget (vö. Klaudy 2012).

A hipotézisek megválaszolására a 4.4. *Hipotézisek bizonyítása* című alfejezetben kerül sor.

1.2. A szakdolgozat felépítése

A szakdolgozatom összesen öt fejezetből áll. Emellett összefoglalót és irodalomjegyzéket tartalmaz.

Az **első fejezetben** (1. *Bevezetés*) röviden bemutatom a szakdolgozat témáját és relevanciáját, valamint kitűzöm a kutatás célját. Megfogalmazom a hipotéziseket, és leírom a szakdolgozat tartalmi felépítését. Az első fejezet két alfejezetet tartalmaz: 1.1. *Hipotézisek* és a jelen 1.2. *A szakdolgozat felépítése* című alfejezetet.

A **második fejezet** (2. *A frazeologizmus fogalma*) a frazeologizmusokra vonatkozó elméleti háttér leírását tartalmazza. Tanulmányaikban a horvát és magyar frazeológiával foglalkozó vagy azt érintő nyelvészekre (Bárdosi 2012, 2019, Fink Arsovski 2002, Forgács 2012, Kövecses 2010, Matešić 1982, Menac 2007, O. Nagy 1985, Samardžija 2003), valamint a *Nyelvészeti kisszótár* (2019) című szótárra hivatkozva bemutatom a frazeologizmusok meghatározásainak egy részét, jellemzőit, valamint az elnevezéseit. Ez a fejezet is két alfejezetből áll: 2.1. *A frazeologizmus meghatározása és jellemzői* és 2.2. *Terminusok* című alfejezetből.

A **harmadik fejezetben** (3. *A frazeologizmusok megfeleltetésének aspektusai*) a frazeologizmusokra a kontrasztív frazeológia és a fordításstudomány szemszögéből összpontosítok. Szemléltetem a frazeologizmusok megfeleléstípusait a kontrasztív frazeológia nyomán (Bárdosi 2013, Forgács 2012), és részletesebben is bemutatom a fordításstudomány által megfigyelt és leírt átváltási műveleteket (Baker 1992, Klaudy 2012, Klaudy–Kovács 2016), amelyeket a fordítók a frazeologizmusok megfeleltetésénél alkalmaznak. Emellett betekintést nyújtok a vizsgált nyelvpárban meglévő kétnyelvű frazeológiai szótárba, a *Szívvel-lélekkel. Dušom i srcem* (2017) című szomatikus szótárba. A harmadik fejezet a következő alfejezeteket tartalmazza: 3.1. *A frazeologizmusok megfeleléstípusai,* 3.2. *Átváltási műveletek* és 3.3. *Kétnyelvű frazeológiai szótár a vizsgált nyelvpárban*.

A **negyedik fejezet** (4. *Kutatás*) az elvégzett kutatást foglalja magában. Leírom a kutatás módszerét és az összeállított kutatási korpuszt, amely Ivana Bodrožić *Hotel Zagorje* (2010) című regényén és annak Radics Viktória fordította magyar kiadásán (2019) alapul. Megvizsgálom a frazeologizmusok megfeleltetését a célnyelvre a fordító által alkalmazott átváltási műveletek alapján, kiemelve egy-egy példát, és párhuzamba hozva a frazeologizmusok megfeleléstípusaival. A következő alfejezetekről van szó: 4.1. *Az alkalmazott kutatási módszer*, 4.2. *A felhasznált korpusz*, 4.3. *A frazeologizmusok fordítási megfeleltetéseinek elemzése,* amelyen belül még öt további alfejezet található, az átváltási műveleteknek megfelelően: 4.3.1. *Behelyettesítés*, 4.3.2. *Teljes átalakítás*, 4.3.3. *Generalizáció (általánosító fordítás)*, 4.3.4. *Kompenzáció* és 4.3.5. *Szó szerinti fordítás*. Az

utolsóban, a 4.4. *Hipotézisek bizonyítása* című alfejezetben a bevezetésben megfogalmazott hipotéziseket bizonyítom vagy cáfolom.

Az **ötödik fejezet** (5. *Összegzés*) összegzésként szemlélteti a kutatás eredményeit és a levont következtetéseket.

2. A frazeologizmus fogalma

2.1. A frazeologizmus meghatározása és jellemzői

A frazeologizmusok sokszínű világa számos kutatót, nyelvészt foglalkoztat a frazeológián, valamint más nyelvészeti tudományágakon belül. A fogalmát többen is meghatározták, viszont megfigyelhető, hogy a meghatározások nem mindig egységesek. Jelen fejezetben csak néhányat említek meg közülük, bemutatva a frazeologizmusok alapjellemzőit magyar és horvát szakirodalomra hivatkozva. A *Nyelvészeti kisszótár* által megadott meghatározásból[1] indulok ki, amely szerint a frazeologizmus:

> „állandósult szókapcsolat, amely a szónál nagyobb, a mondatnál (általában) kisebb egység, szerkezetileg és szemantikailag viszonylag stabil, összjelentése vagy egyáltalán nem, vagy csak részben vezethető le az alkotóelemek jelentéséből" (Kiss–Kohári 2019: 67)

Abban, hogy a frazeologizmus állandósult szókapcsolat és alapvető jellemzője a stabilitás, általában megegyeznek a meghatározások a szakirodalomban. Forgács (2012) a *Bevezetés a frazeológiába* című könyvében két fontos kritériumot emel ki, hogy valamilyen kifejezést frazeologizmusnak tekintsünk. Az első a **polilexikalitás**, amely szerint a frazeologizmusok legalább két (vagy több) szó kapcsolatai, a második pedig a **lexikális rögzültség**, miszerint „a kifejezés elemei szókészleti egységet alkotnak, elemeik sorrendje és morfológiai alkata is nagyrészt kötött, azaz a nyelvhasználó közösségben nagyjából a szavakhoz, lexémákhoz hasonlóan használatosak" (Forgács 2012: 20).

Samardžija (2003: 94–95) négy feltételt emel ki, hogy bizonyos lexémák kapcsolatát frazeologizmusnak tudjuk tekinteni. Az első arra vonatkozik, hogy e kapcsolatnak állandósultnak kell lennie, tehát egyes tagjait nem lehet egy másikra cserélni vagy kihagyni. A második feltétel szerint ilyen állandósult szókapcsolatnak legalább két önálló jelentéssel bíró komponensből kell állnia (vö. Matešić 1982: VI). A harmadik feltétel szemantikai jellegű, miszerint a frazeologizmus összjelentése nem tekinthető a komponensei egyes jelentéseinek mechanikus összegzésének, azaz eredményének (vö. Matešić 1982: VI, Fink Arsovski 2002: 7). A negyedik feltétel azt jelzi, hogy a frazeologizmus minden olyan szintaktikai funkciót betölthet, amelyet a lexémái is betöltenek.

[1] A szótárban a *frazéma* terminus külön címszóként szerepel, egy rövidebb magyarázattal: „az állandósult szókapcsolat, a szólás és a közmondás összefoglaló neve" (Kiss–Kohári 2019: 67).

Matešić (1982) és Samardžija (2003) értelmezésével, miszerint a frazeologizmus legalább két önálló jelentéssel bíró komponensből áll, sokan nem értenek egyet. Például Fink Arsovski (2002: 6) és Menac (2007: 15) szerint a frazeologizmus legalább egy önálló jelentéssel bíró szóból és egy segédszóból áll, tehát nem feltétlenül két önálló jelentéssel bíró alkotó elemet kell tartalmaznia.

Bárdosi (2019: 7) úgy fogalmaz, hogy a frazeológiai egységeket a következő típusokba szokták sorolni[2]:

1) **szólások** (pl. *ismeri a dürgést*)
2) **szóláshasonlatok** (pl. *szegény, mint a templom egere*)
3) **szólásmondások**, **szójárások** (pl. *Angyal repül/száll el a ház fölött*.)
4) **közmondások** (pl. *Ajándék lónak ne nézd a fogát*.)
5) **szállóigék** (pl. *A kocka el van vetve*.)

Megjegyzendő, hogy a horvát nyelvű frazeológiával foglalkozó szakirodalom, valamint a horvát frazeológiai szótárak nem tagolják ilyen módon a frazeologizmusok összességét – a közmondás mindenekelőtt a folklorisztikának a része, mert folklórműfajnak tekintik (vö. Menac 2007: 112, Forgács 2012: 17).

Amikor a frazeologizmus jelentéséről van szó, Forgács megkülönbözteti a frazeologizmusok **frazeológiai** (átvitt) jelentését és a **konkrét** (szó szerinti, literális) jelentését (2012: 19). Fink Arsovski (2002: 7) kiemeli a **deszemantizáció** folyamatát, amely a frazeologizmus komponenseinek a jelentésváltozásán alapul, és ilyenkor a szűkebb értelemben vett frazeológiáról van szó. Továbbá a deszemantizáció a következőképpen jelentkezik:

1) a **teljes deszemantizáció**[3] – a frazeologizmus összes eleme megváltozik szemantikailag
2) a **részleges deszemantizáció**[4] – a frazeologizmus elemeinek csak egy része veszítette el az elsődleges lexikai jelentését (Fink Arsovski 2002: 7)

[2] Forgács (2012) a *Bevezetés a frazeológiába* című művében részletesebben foglalkozik a frazeológiai egységek típusaival, valamint O. Nagy (1985) is a *Magyar szólások és közmondások* című szótárában.

[3] Eredetiben: *potpuna desemantizacija* (Fink Arsovski 2002: 7).

[4] Eredetiben: *djelomična desemantizacija* (Fink Arsovski 2002: 7).

Külön megemlíti a **nulla deszemantizációt**, amelyre az jellemző, hogy olyan állandósult szókapcsolatokat foglal magában, amelyek nem viselnek konnotatív jelentést (Fink Arsovski 2002: 7)[5]. Fink Arsovski ilyen állandósult szókapcsolatokat a tágabb értelemben vett frazeológia részének tekinti. Hasonlóképpen Forgács (2012: 69) is leírja a frazeológiai egységek szemantikai viselkedését. A következő osztályozást hozza fel a frazeológiai egységekben lévő kapcsolatok alapján:

1) **nem idiomatikus kapcsolatok** (pl. *esküt tesz*)
2) **részben idiomatikus kapcsolatok** (pl. *felveszi a kesztyűt*)
3) **teljesen idiomatikus kapcsolatok** (pl. *dugába dől*)

A két fenti osztályozás párhuzamba hozható. A teljesen idiomatikus kapcsolatok tulajdonképpen a teljes deszemantizáció eredménye, a részben idiomatikus kapcsolatok pedig a részleges deszemantizáción alapulnak. A nem idiomatikus kapcsolatoknál – Forgács hozzáteszi, hogy **kollokációk** néven szokták őket említeni az újabb szakirodalomban (2012: 69) – a nulla deszemantizációról van szó.

A frazeologizmusok eredete, azaz motivációja gyakran homályos. Kövecses (2010: 233) kiemeli, hogy a frazeologizmusok többsége mindenekelőtt a fogalmi rendszerünknek a része, és az eredetét ott kell keresni. Ilyen szempontból a frazeologizmusok kutatása a kognitív nyelvészet fontos tárgya.

2.2. Terminusok

Ahogy a meghatározása – úgy az elnevezése sem egységes. Ennek az okát többen is azzal magyarázzák, hogy fiatalabb tudományágról van szó. A szakirodalomban különböző, kisebb vagy nagyobb mértékben eltérő elnevezéseket figyelhetünk meg (pl. *frazeologizmus, frazéma, frazeológiai egység, idióma, szólás* stb.), melyek közül jelen szakdolgozatban a *frazeologizmus* terminus mellett döntöttem. A frazeologizmusokat tanulmányozó tudományág terminusa – a *frazeológia* – azonban megegyezik mindkét vizsgált nyelvünkben, és több értelmezésben használatos. Megtekinthetők a *Nyelvészeti kisszótár* által összegyűjtött és leírt jelentései:

„**1.** egy adott nyelv állandósult szókapcsolatait tanulmányozó nyelvészeti tudományág **2**. egy nyelv állandósult szókapcsolatainak összessége, ezek gyűjteménye **3.** valamely tudományra vagy szakmára jellemző szóhasználat, kifejezésmód **4.** *(régies)* valamely

[5] Eredetiben: *nulta desemantizacija* (Fink Arsovski 2002: 7).

nyelv kifejezéskészletének többé-kevésbé teljességre törekvő gyűjteménye" (2019: 67).

Emellett a szakirodalomban kiemelik az egy íróra jellemző frazeológiát (Fink Arsovski 2002: 5, Forgács 2012: 16) és az egy sajtóorgánumra jellemző frazeológiát (Forgács 2012: 16).

A frazeológia tárgyának – az előző alfejezetben leírt állandósult szókapcsolatnak – összefoglaló neve viszont több változatban is jelentkezik. Az újabb horvát szakirodalomban általában a *frazéma* (horvátul: *frazem*) terminust használják (pl. Fink Arsovski, Matešić, Menac, Samardžija et al), de más terminusok is jelölik ezt a fogalmat. Menac (2007: 11) a következőket sorolja fel: *frazeologizmi, frazeologemi, idiomi, stalni izrazi, frazeološke jedinice, frazeološki obrati, stalni leksički kompleksi*. A korábbi szakirodalomban inkább a *frazeologizmus* (horvátul *frazeologizam*) volt népszerű.

A magyar szakirodalomban több terminus is használatos. Bárdosi (2012: 8) ezeknek a nyelvi egységeknek a következő elnevezéseit sorolja fel: *frazeologizmusok, frazeológiai egységek, frazémák, idiomatizmusok, idiómák, állandósult szókapcsolatok, (szokványos) kifejezések, szólások, szólásmódok, szokásmondások, proverbiumok*, és a frazéma terminust használja (2012, 2019). Forgács (2012: 17) könyvében megemlíti, hogy elsősorban a *frazeológiai egység*, *frazeologizmus* és *frazéma* terminusokat használja, valamint ezek szinonimájaként az *állandósult szókapcsolat*, *frazeológiai kapcsolat*, *szólásmondás* vagy *fordulat* kifejezéseket.

3. A frazeologizmusok megfeleltetésének aspektusai

Klaudy szerint a frazeologizmusokat fordításkor „valójában nem is fordítjuk, inkább »**megfeleltetjük«**, azaz megkeressük azt a célnyelvi szólást, közmondást, amelyet a célnyelvi beszélők hasonló helyzetben használni szoktak" (1988, 2007: 69), így Klaudy nyomán jelen dolgozatban is inkább a megfeleltetés terminusát alkalmazom a frazeologizmusok kontextusában.

Amikor a fordítandó szöveg frazeologizmusokat tartalmaz, többen is kiemelik a frazeologizmusok felismerését a forrásnyelvi szövegben, mint az első nehézséget, amellyel szembesül a fordító. Baker hangsúlyozza, hogy a frazeologizmusok felismerése a forrásnyelvi szövegben nem mindig könnyű és egyértelmű, szerinte minél nehezebb megérteni, valamint minél kevesebb értelme van egy bizonyos frazeologizmus jelentésének, annál könnyebb a fordítónak felismerni frazeologizmusként (1992: 65). A felismerést az értelmezés követi, mely után a fordítás következik – valamilyen átváltási művelettel, amelyekről bővebben a 3.2. *Átváltási műveletek* című alfejezetben lesz szó. Maga a fordítás is gyakran nehézséget okoz, különösképpen amikor kultúraspecifikus frazeologizmusokat (Heltai 2013) kell fordítani. Földes (1987) szerint a forrásnyelvi frazeologizmus háromféleképpen fordítható a célnyelvre: egy szóval, körülírással vagy egy célnyelvi frazeologizmussal.

3.1. A frazeologizmusok megfeleléstípusai

Amikor a frazeologizmusok megfeleltetéséről van szó, a fordításstudomány és a kontrasztív frazeológia területe szorosan együttműködik. A frazeologizmusok kontrasztív vizsgálatán belül Forgács (2012) négy megfeleléstípust különböztet meg:

1) **frazeológiai ekvivalencia**
    a) **teljes ekvivalencia**
    b) **részleges ekvivalencia**
    c) **funkcionális ekvivalencia (jelentésekvivalencia)**
2) **lexikális megfelelés**
3) **a megfelelés teljes hiánya (nulla ekvivalencia, parafrázis)**
4) **látszólagos megfelelés (pszeudoekvivalencia, faux amis).**

A frazeológiai ekvivalencia[6] tehát lehet teljes, részleges és funkcionális. A **teljes ekvivalencia** azt jelzi, hogy a két kifejezésnek a szerkezete és a jelentése is megfelel

[6] Forgács hozzáteszi, hogy az *ekvivalencia* terminust a nyelvi egységek jelentésének megfeleltetése tekintetében alkalmazza, és az feltétlenül nem azonosságot jelez, „hanem gyakran csupán részleges jelentésazonosságot" (2012: 249).

egymásnak. A frazeologizmusok ekvivalenciájával, valamint a frazeológiai univerzálékkal Bárdosi (2013) is foglalkozik, azon belül meghatározza a teljes ekvivalencia fogalmát:

> „Többnyire teljes ekvivalencia mutatkozik az úgynevezett páneuropeizmusok területén, vagyis az európai kultúrkör olyan közös szegmenseiben mint a bibliai, mitológiai, történelmi, irodalmi frazeológiai univerzálék, amelyek a legtöbb európai nyelvben azonos alakban és jelentésben megtalálhatók" (Bárdosi 2013: 2).

A felsorolt négy területet a következő frazeologizmus-példákkal kíséri több európai nyelven: *Júdás csókja* (Biblia), *kitakarítja Augiász istállóját* (mitológia), *átlépi a Rubikont* (történelem), *Hol van már a tavalyi hó?* (irodalom) (2013: 2). Érdemes megfigyelni az ilyen példákat magyar-szerb nyelvpárban, amelyeket Andrić közöl, mert tulajdonképpen kisebb morfonológiai különbségekkel (*pobeda* helyett horvátul[7] *pobjeda*, *rešenje* helyett horvátul *rješenje*, *gordijev* helyett horvátul *gordijski*) a szerb változatok azonosak a horvát nyelvűekkel:

> „[…] *tantalove muke/tantaluszi kínok, Ahilova peta/Achilles-sarka, Pirova pobeda/pirruszi győzelem, solomonsko rešenje/salamoni döntés, gordijev čvor/gordiuszi csomó, sedam sušnih godina/hét szűk esztendő* […] *biti ili ne biti/lenni vagy nem lenni, kocka je bačena/a kocka el van vetve*" (2018: 18).

Részleges ekvivalenciáról akkor beszélhetünk, amikor „a két nyelv teljesen különböző kifejezésekkel fejezi ki ugyanazt a jelentéstartalmat" (Forgács 2012: 249). Forgács (2012) ezt több altípusra is tagolja. A **lexikális variabilitáson** belül egy gyakori esetről beszél, amikor „a szerkezetek szó szerinti jelentése eltér, mivel a bennük szereplő komponensek között nincs teljes egyezés" vagy amikor azonos összetevőkről van szó, de más szintaktikai szerkezetben jelentkeznek (Forgács 2012: 255–257).

Továbbá a **funkcionális ekvivalencia** (**jelentésekvivalencia**) (Forgács 2012: 258–262) olyan viszonyra vonatkozik, amelyben a két kifejezés azonos jelentéssel bír, de a kép eltér. Ott is jelentésekvivalenciáról beszélünk, ahol a frazeologizmusoknak egy közös komponensük van.

A következő típus a **lexikális megfelelés**, amelyről akkor beszélünk, „ha az egyik nyelvben meglévő frazeológiai egységnek a másikban nem frazéma felel meg, hanem csupán egyszerű vagy összetett lexéma" (Forgács 2012: 262). Forgács (2012) több ilyen esetet hoz fel

[7] A sztenderd horvát nyelvre vonatkozik.

példaként (*to have a frog in one's throat – rekedt, once in blue moon – hébe-hóba, nagyritkán* stb.).

A **megfelelés teljes hiánya (nulla ekvivalencia, parafrázis**) esetében egy nyelv frazeologizmusának nem létezik semmilyen megfelelése a másik nyelvben. Forgács (2012: 264) hozzáteszi, hogy gyakran körülírással adják őket vissza (vö. Bárdosi 2013: 5–6). A frazeologizmusok megfeleléstípusának utolsó kategóriája a **látszólagos megfelelés (pszeudoekvivalencia, faux amis)** (Forgács 2012: 265–268), amelynél két nyelv frazeologizmusai azonos alakkal rendelkeznek, de a jelentésük eltér.

3.2. Átváltási műveletek

A forrásnyelvi frazeologizmusok célnyelven történő megfeleltetésekor (Klaudy 1988) a fordító különböző átváltási műveleteket alkalmaz. Mielőtt betekintést nyújtanék az átváltási műveletekbe – amelyekről a 4.3. *A frazeologizmusok fordítási megfeleltetéseinek elemzése* című fejezetben is szó lesz az elemzésen belül –, érdemes megtekinteni Klaudy (2018: 8) **átváltási műveletekről** szóló definícióját:

> „[…] összefoglaló terminus mindazokra a rendszerszerű és rutinszerű műveletekre, amelyeket fordítók egymást követő generációi fejlesztettek ki, hogy leküzdjék a fordítás folyamatában alkalmilag együtt funkcionáló nyelvek lexikai és grammatikai rendszerének, nyelvhasználatának és kulturális kontextusának különbségeiből fakadó nehézségeket.”

Egy bizonyos átváltási művelet alkalmazása több tényezőtől is függ, és ezeknek a tényezőknek figyelembevétele tulajdonképpen az, ami a fordító munkáját nehézzé, azaz nehezebbé teszi. Baker kiemeli, hogy a jelentés átadása mellett ügyelni kell a megfelelő stílusra, regiszterre és az elérendő retorikai hatásra is (1992: 72).

Baker (1992: 71–78) az átváltási műveletek[8] következő kategóriáit adja meg – példákkal, visszafordításokkal és magyarázatokkal kísérve őket:

1) **fordítás hasonló jelentésű és hasonló alakú frazeologizmussal** (*using an idiom of similar meaning and form*)
2) **fordítás hasonló jelentésű, de eltérő alakú frazeologizmussal** (*using an idiom of similar meaning but dissimilar form*)

[8] Baker (1992: 71–78) a *strategy* terminust használja. Az átváltási művelet terminus variációiról ld. Klaudy 2018: 12.

3) **parafrázis** (*translation by paraphrase*)
4) **kihagyás** (*translation by omission)*
5) **kompenzáció** (*compensation*)

Az első a felsorolt átváltási műveletek közül a hasonló jelentésű és hasonló alakú célnyelvi frazeologizmus használatán alapul. Baker megemlíti, hogy ilyen eset ritkán fordul elő. Ezzel szemben a következő átváltási művelet – a fordítás hasonló jelentésű, de eltérő alakú frazeologizmussal – gyakran figyelhető meg a fordításokban. A parafrázist a fordítók abban az esetben alkalmazzák, amikor egy forrásnyelvi frazeologizmusnak nincs megfelelője a célnyelvben, vagy egyszerűen valamilyen stilisztikai okból nem tűnik megfelelőnek frazeologizmust használni. Pavlović (2015: 91) megjegyzi – Jakobson szerint –, hogy bizonyos vizsgálatok kimutatták, hogy ez az átváltási művelet kevesebb kognitív erőfeszítést igényel az előtte felsoroltakkal szemben. A frazeologizmus kihagyása a célnyelvi szövegben akkor történik, amikor a fordító nem találja a megfelelőjét, vagy nehézséggel jár a körülírása. Stilisztikai okok is befolyásolhatják ennek az átváltási műveletnek az alkalmazását. A kihagyással párhuzamba hozható a kompenzáció, mert a kihagyott frazeologizmusokat a fordító más helyeken pótolja a célnyelvi szövegben.

Pavlović (2015: 88–92) is a fent bemutatott Baker (1992) által feldolgozott átváltási műveleteket[9] mutatja be művében, hozzáadva a **frazeologizmusok szó szerinti fordítását**. Nem javasolja kezdő fordítóknak (2015: 91), de nem indokolja, hogy milyen szempontból kapcsolódik össze ennek az átváltási műveletnek az alkalmazása a fordító kompetenciájával, azaz tapasztalatával.

Klaudy (Klaudy–Kovács 2016: 119–123) a frazeologizmusok megfeleltetését a szépirodalmi művek fordítása kontextusában vizsgálja meg, és a következő átváltási műveletek rendszerét adja meg:

1) **behelyettesítés,**
2) **teljes átalakítás,**
3) **generalizáció (általánosító fordítás)** és
4) **kompenzáció.**

[9] A horvát nyelvű *postupak* terminust használja (Pavlović 2015), amely megfelelne a magyar *fordítói/fordítási eljárás* terminusnak (Klaudy 2018: 12).

A **behelyettesítést** a fordítók a legegyszerűbb esetben alkalmazzák, amikor mindkét nyelvben megtalálható ugyanaz a frazeologizmus ugyanazzal a képpel. Ezzel szemben a **teljes átalakításnál** a forrásnyelvi állandósult szókapcsolatot „a fordító más frazémával adja vissza a célnyelvi szövegben" (Klaudy 2016: 120), és ilyen esetben „a fordítónak meg kell találnia az azonos funkciójú ekvivalens frazémát" (Klaudy 2016: 119). Tulajdonképpen a legfeltűnőbb különbség a két átváltási művelet között a célnyelvi frazeologizmus képére vonatkozik a forrásnyelvivel szemben – a behelyettesítésnél a forrásnyelvi és a célnyelvi frazeologizmus azonos képpel rendelkezik, míg a teljes átalakításnál a képek eltérnek.

Generalizációról (vagy **általánosító fordításról**) abban az esetben beszélünk, amikor a forrásnyelvi szövegben van frazeologizmus, a célnyelvi szövegben pedig nincs – a fordító ilyenkor más eszközzel fejezi ki. Klaudy (2016: 120) kiemeli, hogy a frazeologizmusok generalizációja kétféleképpen figyelhető meg a fordításban: „a fordító vagy általánosító fordítást ad, vagy kreatív megoldáshoz folyamodik".

Kompenzációról akkor van szó, amikor a forrásnyelvi szövegben nincs frazeologizmus, de a célnyelviben mégis jelentkezik. Ilyenkor „a fordító a fordításban elkerülhetetlen veszteségeket a célnyelvi szövegben más helyen és más eszközzel pótolja" (Klaudy 2016: 122). A frazeologizmusok megfeleltetése szempontjából fontos kiemelni a globális kompenzáció[10] jelentős eszközét, a „**dúsítást**" (Klaudy 2012), amelyre akkor kerül sor a fordításban, „mikor a célnyelvben nyílik lehetőség valaminek a frappánsabb, idiomatikusabb megfogalmazására" (Klaudy 2012: 167). Klaudy (2012, 2016) hangsúlyozza, hogy e forma semmiképp sem tekinthető hibának, és Tirkkonen-Condit (2004) **„egyedi elemek" hipotézisével** (*„unique item" hypothesis*) támasztja alá, mind a kettőt összekötve a fordítói kreativitással. Maga a hipotézis a következőre vonatkozik:

> „A hipotézis lényege, hogy a Tirkkonen-Condit szerint a célnyelvre jellemző »egyedi« nyelvi elemek rendszerint alulreprezentáltak a fordításokban. »Egyedi« elemnek nevezi a célnyelvnek olyan elemeit, amelyek megjelenésére a forrásnyelv nem ad impulzust" (Klaudy 2016: 122).

Klaudy (2016) kiemeli, hogy számos „egyedi" elem kimaradna a fordításokból, ha a fordítók nem gazdagítanák a célnyelvi szöveget ilyen módon – segédigeszerű elemek, ikerszavak, gazdag szemantikai tartalmú igék, valamint frazémák. Ebben a tanulmányában,

[10] A kompenzáció két típusáról, a lokálisról és a globálisról Klaudy ír a *Bevezetés a fordítás gyakorlatába* (2012: 155–171) című művében, a lexikai átváltási műveleteken belül.

amelyet Kovács Mariettával közösen írt, azt is kimutatta, „hogy a szépirodalmi szövegekben a fordítók több frazeologizmust használnak, mint amennyi az eredeti forrásnyelvi szövegben található” (Klaudy 2016: 112–113).

Érdemes megjegyezni, hogy az alkalmazandó átváltási műveletek kiválasztása a frazeologizmus megfeleltetésekor kizárólag az adott helyzettől – a frazeologizmus természetétől, a stílustól, a befogadó kultúra normáitól és számos más tényezőtől függ, valamint a fordító döntésén alapul, amelyben gyakran kreativitás is megmutatkozik (Klaudy–Kovács 2016). Pavlović (2015: 92) úgy fogalmaz, hogy egyik átváltási művelet sem „jobb” vagy „rosszabb” a másiknál.

3.3. Kétnyelvű frazeológiai szótár a vizsgált nyelvpárban

A frazeologizmusok célnyelvre való megfeleltetésénél a fordítóknak nagy segítséget nyújthatnak a kétnyelvű frazeológiai szótárak. A vizsgált nyelvpárban fontos kiemelni a *Szívvel-lélekkel. Dušom i srcem* című szomatikus frazeológiai szótárt, amely 2017-ben[11] jelent meg, magyar-horvát irányban[12], és egyben az első ilyen tematikus, valamint a kontrasztív frazeológián alapuló kétnyelvű frazeológiai szótár. Ez a jelentős és hiánypótló jellegű projekt a Zágrábi Egyetem Bölcsészettudományi Kar Hungarológiai Tanszék hallgatói és magyar nyelvi lektora, Kiss Gabriella közös munkája eredményeként készült. Kiss (2016: 79) kiemeli, hogy céljuk volt teljes ekvivalenseket találni a két nyelvben (pl. *vki jól kinyitja a fülét ~ dobro otvoriti / naćuliti uši*), de amennyiben az nem volt lehetséges, három megoldáshoz fordultak: másik testrészt tartalmazó, de azonos jelentésű frazeologizmussal (pl. *mióta az eszét tudja ~ od malih nogu*); nem testrészt tartalmazó, de azonos jelentésű frazeologizmussal (pl. *csak a hasát növeszti ~ loviti muhe*) vagy egy jelentést visszaadó igével megadni a horvát nyelvű megfelelőt (pl. *megkeni a markát ~ podmititi koga*). A szótárban található frazeologizmusokat kétnyelvű példamondatok is kísérik, amelyek segítik a frazeologizmusok viselkedésének megértését a kontextusban.

Érdemes megemlíteni, hogy Bárdosi *Szólások, közmondások eredete* (2019) című frazeológiai etimológiai szótára több helyen is feltünteti a frazeologizmusok idegen nyelvi megfelelőit a szócikkeken belül, melyek között a horvát nyelvű megfelelő is alkalmilag

[11] Megjegyezném, hogy nem lett volna célszerű párhuzamba hozni a korpuszban összegyűjtött szomatikus frazeologizmusok megfeleltetését és a szótár által megadott megfelelőket, mert nem biztos, hogy a fordítás folyamata során a fordítónak már rendelkezésére állt a szótár; a regény fordítása 2019-ben jelent meg, a frazeológiai szótár első kiadását pedig 2017 decemberében adták ki.

[12] A szótár végén horvát mutató is szerepel, ezért a szótár könnyen használható fordított irányban is.

szerepel. A szótár készítője elmondja, hogy akkor volt lehetőség az idegen nyelvű megfelelők felsorolására, „[…] ahol az alkotóelemek, a bennük szereplő képek, valamint a jelentések teljes azonossága vagy nagyfokú hasonlósága azt lehetővé tette, természetesen a teljességre való törekvés nélkül” (2019: 11). Közlöm az egyik szótári példát erre, a *nyelv* címszóval jelentkező szólásmondást, amelyben más nyelvek mellett megadta a horvát nyelvű megfelelőt is: „*Ahány nyelvet beszélsz/tudsz, annyi ember vagy [annyi embert érsz]*. (…) HOR. *Koliko jezika znaš, toliko ljudi vrijediš“* (2019: 386–387).

Elmondható, hogy a vizsgált nyelvpár nagy hiányt mutat, amikor kétnyelvű frazeológiai szótárakról van szó, és ilyen szempontból a fordító munkája még nehezebbé válik, mert még több önállóságot és kreativitást igényel.

4. Kutatás

4.1. Az alkalmazott kutatási módszer

Jelen kutatás **elemző** és **leíró jellegű**, korpuszvizsgálaton[13] alapul. Korpusza párhuzamos, amellyel gondoskodom arról, hogy a deskripción legyen a hangsúly. A **párhuzamos korpuszok** azért hasznosak, mert „a preskripciótól a deskripció felé terelik a fordítástudományt azzal, hogy megmutatják, a rutinos fordítók hogyan küzdik le a fordítói problémákat" (Klaudy 2013: 123).

A kutatást a következőképpen végeztem el: először is összegyűjtöttem a frazeologizmusokat a forrásnyelvi szövegben és azoknak megfelelőit a célnyelvi szövegben, aztán összeállítottam a szükséges korpuszt, amelyet részletesebben mutatok be a következő alfejezetben. Továbbá a frazeologizmusok és megfelelőik elemzését az alkalmazott átváltási műveletek (Klaudy 2012, 2016) vizsgálata alapján végeztem el – kiemelve egy-egy példát mindegyiknél –, valamint a kontrasztív frazeológia módszerén (Forgács 2012), hogy kimutassam, milyen tendencia figyelhető meg az állandósult szókapcsolatok közvetítésekor két kisebb európai nyelv között. Az áttekinthetőség kedvéért az összeállított korpuszt (1. táblázat: Frazeologizmusok a forrásnyelvi szövegben és megfelelőik a célnyelvi szövegben) az átváltási műveletek szerint is elkülönítettem, több táblázatba (2. táblázat: Behelyettesítés, 3. táblázat: Teljes átalakítás, 4. táblázat: Generalizáció), amelyek a 4.3. *A frazeologizmusok fordítási megfeleltetéseinek elemzése* című alfejezetben tekinthetőek meg. A kompenzációt tükröző példák egy külön táblázatban szerepelnek (5. táblázat: Kompenzáció).

[13] Baker (1992) szerint a fordításkutatás korpuszai háromfélék lehetnek: párhuzamosak, többnyelvűek és összehasonlítóak (Klaudy 2013: 123–124).

4.2. A felhasznált korpusz

A kutatásom párhuzamos korpusza Ivana Bodrožić[14] *Hotel Zagorje* (2010) című regényén (=FNYSZ) és annak magyar nyelvű fordításán (=CNYSZ) alapul. A fordítását Radics Viktória[15] készítette, és *Hotel Zagorje* címen jelent meg Magyarországon 2019-ben a budapesti Park Könyvkiadó kiadásában. Kortárs szépirodalmi műről van szó, mely 2010-ben megkapta a Kiklop-díjat. Az autobiografikus elemeken alapuló és a délszláv háború által kialakított különböző emberi sorsokat ábrázoló történet egy vukovári kislány szemszögéből íródott. Kiemelkedő helyét a horvát irodalomban és kultúrában egy olyan jelenlegi tendencia is tanúsítja, hogy a könyvet kötelező olvasmányként kívánják bevezetni. Népszerűsége abban is látható, hogy 2020-ban a zágrábi *Gavella* Színház a könyv motívumai alapján készített egy azonos című színdarabot.[16]

A frazeologizmusok összegyűjtésében a forrásnyelvi szövegben, valamint a korpusz összeállításában a következő horvát frazeológiai szótárakra támaszkodtam, és az alább közölt sorrend szerint használtam őket:

1) Menac, Antica–Fink Arsovski, Željka–Venturin, Radomir 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
2) Matešić, Josip 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

A szótárak mellett frazeológiával foglalkozó vagy frazeológiát érintő tanulmányok is segítségemre voltak, mert a forrásnyelvi szövegben számos olyan frazeologizmussal is találkoztam, amelyek szótárakban még nem találhatók meg – pedig használatban vannak.

---

[14] 1982-ben Vukovárban született horvát író. Eddig megjelent művei: *Prvi korak u tamu* (verseskötet, 2005), *Hotel Zagorje* (regény, 2010), *Prijelaz za divlje životinje* (verseskötet, 2012), *Za što sam se spremna potući* (cikkek, 2013), *100% pamuk* (kisprózakötet, 2014), *Rupa* (regény, 2016). Magyar nyelven eddig csak a legsikeresebb regénye – a *Hotel Zagorje* jelent meg, melyet több más nyelvre is lefordítottak (szlovénre, szerbre, franciára, németre, macedónra, csehre, dánra).

[15] Díjazott műfordító, költő és esszéíró. Délszláv nyelvekből (bosnyákból, horvátból és szerbből) fordít, ritkábban németből is. Más jellegzetesebb horvát művek fordításai: Dubravka Ugrešić, *A fájdalom minisztériuma* (Budapest, L'Harmattan, 2008), Dubravka Ugrešić, *Štefica Cvek az élet sűrűjében* (Budapest, JAK-Kijárat, 2004), Dubravka Ugrešić, *A feltétel nélküli megadás múzeuma* (Budapest, Európa, 2000), Robert Perišić, *Köpd le, aki rólunk kérdez* (Budapest, Gondolat, 2004). (https://szepiroktarsasaga.hu/tagok/radics_viktoria.469.html?pageid=973, 2020. március 28.)

[16] A színdarab rendezője Anica Tomić, a regény dramatizálását pedig Jelena Kovačić és Anica Tomić készítették. Az ősbemutatójára 2020. február 14-én került sor.

Kiemelném, hogy kizárólag olyan állandósult szókapcsolatokat vizsgáltam és soroltam be korpuszomba, amelyeket releváns szakirodalom is alá tudott támasztani. Néha nehezebb volt eldönteni, hogy egy bizonyos szókapcsolat frazeologizmus-e vagy szabad szókapcsolat, de ilyen esetekben mindenekelőtt a kontextusra kellett támaszkodnom. E nehézségre Menac (2007: 10) több példát is hoz, közülük megemlíthető a következő: a *desna ruka*[17] mint szabad szókapcsolat 'testrész, felső végtag' jelentésű, de ha frazeologizmus, akkor 'hűséges segítő' jelentéssel bír. Ugyanúgy előfordulhat, hogy valamelyik szókapcsolat frazeologizmusnak tűnhet, de valójában a szerző saját alkotása. Az íróra jellemző szókapcsolatok vizsgálata nem lesz tárgya e kutatásnak.

A leírt korpusz[18] az alábbi táblázatban tekinthető meg. A táblázatban vastag betűvel megjelölt frazeologizmusok a forrásnyelvi szövegben, megfelelőik a célnyelvi szövegben – a példamondatokkal együtt – olvashatóak ki, amelyeket kiegészítettem a frazeologizmusok szótári alakjával és jelentésével, elsősorban a következő frazeológiai szótárak alapján:

1) *Horvát frazeológiai szótárak*
   a) Matešić, Josip 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga. (=FRHSJ)
   b) Menac, Antica–Fink Arsovski Željka–Venturin, Radomir 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak. (=HFR)

2) *Magyar frazeológiai szótárak*
   a) Bárdosi Vilmos 2012. *Magyar szólások, közmondások adatbázisa. 14000 szólás, közmondás, helyzetmondat magyarázata stilisztikai jelzéssel, a típus feltüntetésével, fogalomköri szómutatóval*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. (=MSZKA)
   b) O. Nagy Gábor 1985. *Magyar szólások és közmondások*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó. (=MSZK)

A forrásnyelvi szövegben szereplő sorrendben soroltam őket fel, viszont az oldalak megjelölését kihagytam a könnyebb áttekinthetőség érdekében.

1. táblázat. Frazeologizmusok a forrásnyelvi szövegben és megfelelőik a célnyelvi szövegben

[17] Magyarul *jobb kéz*.

[18] Megjegyezném, hogy a példamondatokat, melyek segítségével rámutatok a kompenzációra, nem ebben a táblázatban szerepeltetem.

	Frazeologizmus a FNYSZ-ben	Frazeologizmus (szótári alakja) és jelentése[19]	Megfelelője a CNYSZ-ben	Frazeologizmus (szótári alakja) és jelentése
(1)	*(...) i da poslije, valjda taj isti netko, ne* ***upire prstom*** *u nas.*	*uprijeti / upirati prstom (prst) u (na) koga, u (na) što* optužiti / optuživati koga, što, razotkriti / razotkrivati koga, što; narugati se / rugati se komu, izvrgnuti / izvrgavati ruglu koga što (HFR 2014: 469)	*(...) nehogy azt higgyék az emberek, hogy szökik, és később* ***ujjal mutogassanak*** *ránk.*	*ujjal mutogatnak <vkire> (sz) (neutr)* (vmely gyalázatos, szégyenletes tette miatt) rossz híre van vkinek (MSZKA 2012)
(2)	*(...) a što će biti s ostalima to samo* ***Bog zna****.*	*<sam> Bog zna (bi ga znao)* ne zna se, nitko ne zna, tko će ga znati (HFR 2014: 41)	*(...) de hogy a többivel mi lesz, azt csak az* ***Isten tudja****.*	*Isten tudja! (hm) (neutr)* {bizonytalanság kifejezése: nem lehet tudni, nem biztos} (MSZKA 2012)
(3)	*Nitko neće iz praznog stana* ***na ulicu izbaciti*** *ženu s dvoje djece (...)*	*baciti / bacati na ulicu (cestu) koga* izbaciti / izbacivati iz stana koga, otjerati / tjerati iz kuće koga (HFR 2014: 636)	*Senki sem fog egy üres lakásból* ***kidobni az utcára*** *egy kétgyerekes asszonyt (...)*	*kidob [kilök v. kirak v. kitesz] az utcára <vkit> (sz) (neutr)* úgy foszt meg vkit a lakásától, hogy nem biztosít neki helyette másikat (MSZKA 2012)
(4)	***Premrla je od straha*** *jer je pomislila da je dojava bila kriva (...)*	*umrijeti / umirati od straha* osjećati velik strah, silno se bojati (HFR 2014: 567)	*Visszahőkölt, mert arra gondolt, hogy tévesen értesítették (...)*	/
(5)	*Ostao je braniti grad sve do ulaska četnika i jugovojske, a potom mu* ***se izgubio trag.***	*izgubio se (gubi se i sl.) <svaki> trag komu, čemu* potpuno nestati / nestajati, izgubiti se / gubiti se u nepovrat (HFR 2014: 620)	*(...) és amikor bementek a csetnikek meg a jugó hadsereg,* ***nyoma veszett.***	*nyoma sem marad [látszik] [v. nyoma sincs v. vész v. veszik] (sz) (neutr)* teljesen eltűnik vki v. vmi, semmi jel sem marad utána {vkinek v. vminek} (MSZKA 2012)
(6)	*Mi vas molimo samo* ***krov nad glavom*** *(...)*	*krov nad glavom* vlastiti dom (kuća, stan), sklonište, smještaj u kakvu objektu (HFR 2014: 258)	*Mi csak* ***fedelet*** *kérünk* ***a fejünk fölé*** *(...)*	*van fedél a feje fölött (sz) (neutr)* van lakása, otthona (MSZKA 2012)
(7)	*Čitala sam sve što mi* ***je došlo pod ruku*** *(...)*	*doći / dolaziti pod ruku komu* dospjeti / dospijevati u čiju blizinu, slučajno se naći komu na dohvatu (HFR 2014: 510)	*Mindent elolvastam, ami* ***a kezembe került*** *(...)*	*a kezébe kerül <vki> v. <vmi> (sz) (neutr)* (személy v. ügy) vkinek az irányítása, felügyelete alá kerül {vkinek} (MSZKA 2012)
(8)	*Mama* ***je bila na rubu*** *(...)*	*biti na rubu* (Mihaljević–Kovačević 2006: 150)	*Anyu kikészült (...)*	/
(9)	*Kad smo se upoznale, rekla*	*došla mi je tetka iz Amerike*	*Azt mondta, hogy* ***megjött az***	*Amerikából jön a vendég, megjött a nagynéném piros*

[19] Ha valamelyik állandósult szókapcsolat több jelentéssel is rendelkezik, abban az esetben csak a kontextusban releváns jelentését közlöm, azaz a kontextusnak megfelelő jelentését. Ez a célnyelvi szövegben való frazeologizmusok jelentésére egyaránt vonatkozik.

	je da joj ***je došla teta iz Amerike*** *(...)*	dobiti menstruaciju (Opačić, 2015)	***amerikai nénikéje*** *(...)*	*esernyővel, megjött Piroska néni, Stanci néni jött* stb. menstruációra vonatkozó kifejezések (Deáky, 2005: 80)
(10)	*Neki su je mrzili jer je bila sretna i jer* ***je došlo*** *njezino* ***vrijeme****.*	*doći će (došlo je, dolazi) čije vrijeme* doći će (došao je, dolazi) povoljan trenutak (prilike, okolnosti) za koga (HFR 2014: 681)	*Voltak, akik gyűlölték, mert vidám volt, és mert* ***eljött az ő ideje****.*	*eljön <vkinek> v. <vminek> az ideje (sz) (neutr)* vki nagy lehetőséghez jut, amikor kifejtheti képességeit, tehetségének megfelelően érvényesülhet (MSZKA 2012)
(11)	*Izgledalo je kao da bi za sve bilo najbolje da* ***sklopi oči****.*	*<zauvijek> sklopiti (zaklopiti, zatvoriti) oči* umrijeti, preminuti (HFR 2014: 396)	*Úgy tűnt, mindenkinek az volna a legjobb, ha* ***örökre lehunyná a szemét****.*	*(örökre) lehunyja a szemét (sz) (vál), (szépítő)* meghal (MSZKA 2012)
(12)	*Bili smo svjesni da ljudima* ***idemo na živce****, ali to nas nije nimalo ometalo.*	*ići na živce (nerve) komu* uzrujavati *koga*, nervirati *koga*, živcirati *koga* (HFR 2014: 721)	*Tudtuk, hogy* ***az*** *öregek* ***idegeire megyünk****, de csöppet sem zavartattuk magunkat.*	*az idegeire megy <vki> v. <vmi> (sz) (biz)* nagyon ideges vkitől v. vmitől, bosszantónak, elviselhetetlennek tart vkit v. vmit {vkinek} (MSZKA 2012)
(13)	*(...) da* ***ubijemo dosadu*** *(...)*	*ubijati dosadu* (Turk 1994: 43)	*(...) ha nem tudtunk mit csinálni unalmunkban (...)*	/
(14)	***Bila sam van sebe od sreće*** *(...)*	*biti izvan sebe <od (zbog) čega>* ne biti u stanju vladati svojim osjećajima (strastima), biti u afektu, afektivno (izrazito emotivno) reagirati (HFR 2014: 33)	*Iszonyat boldog voltam (...)*	/
(15)	*(...) ali morala sam popiti nešto da ne dehidriram i barem malo* ***dođem sebi****.*	*doći / dolaziti <k> sebi* smiriti se / smirivati se poslije kakva šoka (uzbuđenja), vratiti se / vraćati se u normalno stanje (HFR 2014: 100)	*(...) de muszáj volt meginni, nehogy kiszáradjak, és hogy egy kicsit* ***magamhoz térjek****.*	*magához tér (sz) (neutr)* (öntudatlan állapotból) felocsúdik, (ijedtségből fakadó tehetetlenségből v. indulatos állapotból) nyugodt lelkiállapotba jut (MSZKA 2012)
(16)	*(...) a od tada mu* ***se gubi svaki trag****.*	*izgubio se (gubi se i sl.) <svaki> trag komu, čemu* potpuno nestati / nestajati, izgubiti se / gubiti se u nepovrat (HFR 2014: 620)	*(...) innen kezdve* ***nyoma vész.***	*nyoma sem marad [látszik] [v. nyoma sincs v. vész v. veszik]* teljesen eltűnik vki v. vmi, semmi jel sem marad utána {vkinek v. vminek} (MSZKA 2012)
(17)	*(...) a ako se sjeti njega, stvari* ***će*** *sigurno* ***otići nizbrdo****.*	*krenulo je (pošlo je) nizbrdo što* krenulo je loše (naopako, kako ne treba) što (HFR 2014: 362)	*(...) és ha anyunak eszébe jut a sógora****, balul üthet ki*** *a dolog.*	*balul sül el [üt ki] <vmi> (sz) (neutr)* nem sikerül, rosszul, szerencsétlenül végződik vmi (MSZKA 2012)
(18)	*(...) umirila je*	*pogledati /gledati*	*(...) állt meg*	/

	heklaricu i ***pogledala me ispod oka****.*	*(promatrati) ispod oka koga što* pogledati / gledati sa sumnjom (nepovjerenjem) koga, što; kradom (kriomice) pogledati / gledati koga što (HFR 2014: 394)	*kezében a horgolótű, és alulról rám nézett.*	
(19)	*Mama je neko vrijeme šutjela, a onda rekla sve* ***u jednom dahu*** *(...)*	*u jednom dahu [ispričati, napisati itd.]* izuzetno brzo i bez prekidanja [ispričati, napisati itd.] (HFR 2014: 82)	*Anyu egy ideig hallgatott, aztán* ***egy szuszra*** *mondta (...)*	*egy szuszra (sz) (biz)* egy erőfeszítéssel, egyúttal, egyfolytában, nagyon gyorsan (MSZKA 2012)
(20)	*Mame su nam* ***se hvatale za glavu*** *(...)*	*hvatati se ipf. uhvatiti se pf. za glavu* očajavati, biti u teškom položaju, biti u nedoumici, snebivati se/snebiti se (FRHSJ 1982: 138)	*Anyáink meg mások is* ***a fejüket fogták*** *(...)*	*fogja a fejét (sz) (neutr)* tehetetlenül kesereg (MSZKA 2012)
(21)	*(...) iako joj* ***je*** *sestra već* ***prokrčila put*** *do Oaze.*	*prokrčiti / krčiti put komu čemu* stvoriti / stvarati uvjete za uspjeh (pozitivne pomake), otvoriti / otvarati mogućnost za uspjeh (ostvarenje *čega*), omogućiti / omogućivati uspjeh *komu, čemu* (HFR 2014: 475)	*(...) habár a nővére már* ***utat tört*** *az Oázis felé*	*utat tör (sz) (neutr)* magának <vki> v. <vmi:> (személy v. tehetség) akadály ellenére érvényesül (MSZKA 2012)
(22)	*Ja sam bila njegova suprotnost, a jedno drugo* ***smo zaobilazili u velikom luku****, pogotovo vani.*	*zaobići / zaobilaziti u širokom (velikom) luku (krugu) koga, što* izbjeći / izbjegavati *koga, što*, izbjeći / izbjegavati susret *s kim*, namjerno zaobići / zaobilaziti *koga, što* (HFR 2014: 300)	*Én pont az ellentéte voltam, és* ***nagy ívben elkerültük*** *egymást, különösen a szobánkon kívül.*	*nagy ívben elkerül [kikerül] <vkit> v. <vmit> (sz) (neutr)* messzire elkerül vkit v. vmit, távol tartja magát vkitől v. vmitől (MSZKA 2012)
(23)	*(...) i* ***pusti*** *nas* ***na miru*** *s tim svojim ispadima.*	*ostaviti / ostavljati (pustiti / puštati) na miru koga, što* ne uznemiriti / ne *uznemiravati koga što*, ne zasmetati / ne smetati *komu, čemu*, ne dirnuti / ne dirati *u koga, u što* (HFR 2014: 325)	*(...) csak* ***hagyjon*** *bennünket* ***békén****, és ne gyötörjön az indulatkitöréseivel.*	*békében [békén] hagy <vkit> v. <vmit> (sz) (neutr)* nem nyúl vkihez v. vmihez, nem bántja, nem foglalkozik vele (MSZKA 2012)
(24)	*(...) da joj* ***idem na živce*** *(...)*	*ići na živce (nerve) komu* uzrujavati koga, nervirati koga, živcirati koga (HFR 2014: 721)	*(...) hogy* ***az idegeire megyek*** *(...)*	*az idegeire megy <vki> v. <vmi> (sz) (biz)* nagyon ideges vkitől v. vmitől, bosszantónak, elviselhetetlennek tart vkit v. vmit {vkinek} (MSZKA 2012)
(25)	*(...) gotovo* ***sam***	*utonuti / tonuti (pasti /*	*(...) engem*	*elnyom az álom <vkit> (sz)*

	tonula u san *(…)*	*padati) u san* zaspati, usnuti, prijeći / prelaziti iz budnosti u san, početi / počinjati spavati (HFR 2014: 527)	*majdnem* ***elnyomott az álom*** *(…)*	*(neutr)* elalszik (MSZKA 2012)
(26)	*(…) a to mi* ***je*** *zbog veste* ***išlo na ruku*** *(…)*	*ići na ruku komu, čemu* postupati u *čiju* korist, činiti *komu* uslugu, htjeti biti koristan *komu* (HFR 2014: 510)	/	/
(27)	*Baka* ***je*** *na to smjerno* ***spustila pogled*** *(…)*	*oboriti (spustiti) oči (pogled)* zastidjeti se, osjetiti se krivim (HFR 2014: 392)	*A nagymama erre szemérmesen* ***lesütötte a szemét*** *(…)*	*lesüti a szemét* a szégyen általános kifejezésmódja (Baranyiné Kóczy 2018: 14–15)
(28)	*(…) naravno da mojoj mami nakon svega i sahrane nije bilo* ***ni na kraj pameti*** *da ću je to tražiti.*	*nije ni nakraj pameti komu tko, što* i ne pomišlja *tko o kome, o čemu*, i ne razmišlja *tko o kome, o čemu* (HFR 2014: 409)	*(…) anyukámban viszont a történtek meg a temetés után természetesen föl se merült, hogy ilyen kéréssel fordulok hozzá.*	/
(29)	*Kad je mala Mihaljevićka svome tati rekla kaj,* ***ubio je boga u njoj*** *(…)*	*ubiti boga u kome* jako istući *koga*, prebiti *koga* (HFR 2014: 42)	*Amikor a kis Mihaljevićka zágrábi szavakat kezdett használni, az apja rettenetesen elverte (…)*	/
(30)	*(…) pa sam krenula van,* ***uhvatiti*** *malo* ***zraka****.*	*uhvatiti zraka* (Jozić–Pon–Rakovac 2006: 165)	*Elindultam kifelé, hogy szívjak egy kis levegőt.*	/
(31)	*Što ćeš,* ***iz ove kože ne možeš****.*	iz *te (ove, svoje, vlastite) kože nikud (nikamo) <se ne može>* nema se kud, nema izlaza <iz nastalih prilika>, nemoguće je promijeniti vlastitu narav (HFR 2014: 248)	*Mit tehet az ember,* ***nem bújhat ki a bőréből****.*	*nem tud kibújni [nem bújhat ki] a bőréből (sz) (neutr)* nem tud megváltozni, másképp viselkedni (MSZKA 2012)
(32)	*(…) rastat ćemo se prvi put u ovih nekoliko godina pa svatko* ***svojim putem****.*	*ići (otići, krenuti i sl.) svojim putem* živjeti prema vlastitim uvjerenjima, živjeti (postupiti / postupati) po svojoj volji, držati se svoga stava; osamostaliti se (HFR 2014: 474)	*(…) több éven át együtt voltunk, és most mindenki* ***megy a maga útjára***	*a maga útján megy <vki> v. <vmi> (sz) (neutr)* (személy) magát semmitől nem hagyja zavartatni, lassan, de biztosan halad előre (MSZKA 2012)
(33)	*(…) zbog kojeg* ***je dobila*** *prve* ***batine*** *od svog oca (…)*	*dobiti / dobivati batine* biti premlaćen (izudaran) (HFR 2014: 29)	*(…) a kerékpár miatt kapta az apjától az első verést (…)*	/
(34)	*(…) kad se šalila* ***na svoj račun*** *(…)*	*na svoj račun* u svom (vlastitom)	*(…) mikor a* ***saját számlájára*** *tréfálkozott (…)*	*saját számlájára (sz) (neutr)* saját felelősségére, saját

		interesu, za svoju korist (HFR 2014: 480)		kockázatára (MSZKA 2012)
(35)	*(...) a ja tu sliku ne mogu **izbaciti iz glave** nikada više.*	*izbaciti pf. (izbiti pf., izbrisati pf. i sl.) koga, što iz glave* zaboraviti koga/što, prestati misliti na koga/na što (FRHSJ 1982: 139)	*(...) de én soha többé nem felejtem el ezt a képet.*	/
(36)	*(...) neće moja djeca zbog mene **saginjat glavu**.*	*sagnuti pf. (saviti pf., pognuti pf.) glavu [pred kim]* pokoriti se, popustiti; podložiti se komu (FRHSJ 1982: 149)	*(...) az én gyerekeim nem fognak miattam lehajtott fejjel járni!*	/
(37)	*Mama je stajala na vratima, čula sam kako **joj se srce lomi** (...)*	*lomiti ipf. slomiti pf. (razbiti pf i sl.) komu srce* zadavati/zadati komu veliku duševnu bol, činiti/učiniti koga nesretnim (FRHSJ 1982: 632)	*Anyu az ajtóban állt, hallottam a **szívét szakadni** (...)*	*megszakad <vkinek> a szíve (vál) (sz) (neutr)* az őt érő megrázkódtatásba, lelki fájdalomba (hirtelen) belehal (MSZKA 2012)
(38)	*(...) to je nešto kao **ljubav na prvi pogled**.*	*ljubav na prvi pogled* ljubav na prvi pogled (HFR 2014: 303)	*(...) hogy ez olyasmi, mint a **szerelem első látásra**.*	*szerelem első látásra (sz) (neutr)* azonnali vonzalom, tetszés, szerelem (MSZKA 2012)
(39)	*Prvi put u životu poželjela sam **umrijeti od srama** (...)*	*umrijeti / umirati od srama (stida)* jako se sramiti (stidjeti), osjećati sram (stid) (HFR 2014: 552)	*Életemben először akkor akartam **a föld alá süllyedni szégyenemben** (...)*	*(majd) a föld alá bújik [süllyed] szégyenében (sz) (neutr)* nagyon szégyelli magát vmi miatt (MSZKA 2012)
(40)	*Ako mi doneseš pohvalnicu, vodit ću te na sladoled **velik k'o kuća**!*	*velik kao kuća* jako velik (HFR 2014: 268)	*Ha dicsérő oklevelet hozol haza, akkora fagyit kapsz, **mint egy ház**!*	*akkora, mint egy ház/liftajtó/ólajtó* (Arcanum Színes szinonimatár)
(41)	*Oni **se valjaju od smijeha** i govore (...)*	*pucati (umirati, crkavati, valjati se i sl.) od smijeha* jako (mnogo, dugo) se smijati (HFR 2014: 543)	***Fetrengenek a röhögéstől**, és azt mondják (...)*	*fetreng [kifekszik v. (durva) bepisál v. bebrunyál] a röhögéstől (sz) (biz)* nagyon nevet (MSZKA 2012)
(42)	*Mama je nekud izašla, **za divno čudo** (...)*	*za divno čudo* usprkos neobičnosti, bez obzira na neobičnost, uza svu neobičnost, unatoč svemu (HFR 2014: 78)	*Anyu elment valahova, ilyen se volt még (...)*	/
(43)	*(...) rezultatima mu je odličan, **da pukneš od smijeha.***	<to je> da pukneš (umreš) od smijeha <to je> veoma smiješno, <to je> nevjerojatno (nezamislivo) (HFR 2014: 543)	/	/
(44)	*Ionako **živimo od danas do**	*živjeti od danas do sutra*	*Amúgy is **máról holnapra élünk***	*máról holnapra él (sz) (neutr)*

	sutra *(…)*	životariti, živjeti s minimalnim sredstvima; živjeti bez nekog plana za budućnost (HFR 2014: 88)	*(…)*	folyton anyagi nehézségekkel küzd, nem gondoskodik a jövőjéről (MSZKA 2012)
(45)	*(…) ali još jedan neopravdani, to bi mi stvarno moglo* ***zagorčati život.***	*zagorčati / zagorčavati (zatrovati / trovati) život komu* otežati / otežavati (upropastiti / upropašćivati) život *komu*, učiniti / činiti *komu* život tegobnim (nepodnošljivim), napakostiti / pakostiti *komu* (HFR 2014: 726)	*(…) de ha kapok még egy igazolatlant, az tényleg* ***megkeserítheti az életem****.*	*megkeseríti <vkinek> az életét <vki> v. <vmi> (sz) (neutr)* sok bosszúságot, keserűséget okoz vkinek vki v. vmi (MSZKA 2012)
(46)	*(…) zastrašujuće je kako* ***sam nisko pala****.*	*nisko (duboko) pasti* moralno se srozati, nečasno postupiti, postati nepošten, izvršiti nemoralno (nepošteno) djelo (HFR 2014: 359)	*(…) félelmetes, hogy milyen* ***mélyre süllyedtem****.*	*mélyre [(egyre) mélyebbre] süllyed (sz) (neutr)* (személy erkölcsi tekintetben) nagyon v. még jobban elzüllik (MSZKA 2012)
(47)	*(…) on se počne* ***gušiti od smijeha.***	*pucati (umirati, crkavati, valjati se i sl.) od smijeha* jako (mnogo, dugo) se smijati (HFR 2014: 543)	*(…) hahotára fakad.*	/
(48)	*Udaram ga šakom u leđa i* ***umirem od smijeha****.*	*pucati (umirati, crkavati, valjati se i sl.) od smijeha* jako (mnogo, dugo) se smijati (HFR 2014: 543)	*Hátba verem, és* ***kitör belőlem a röhögés****.*	*kibuggyan [kitör] a nevetés <vkiből> (sz) (neutr)* hirtelen v. akarata ellenére gyöngyözve nevetni kezd (MSZKA 2012)
(49)	*(…) bacila si dudu i stavila cigaru, stoji ti* ***ko piletu sisa****.*	*kao pile – kao piletu sisa* kaže se za osobu kojoj štogod ne pristaje (Bošnjak 2014: 62)	*(…) eldobtad a dudlit, és a szájadba vetted a cigit, úgy áll neked, mint csirkének a tőgy.*	/
(50)	*(…) treba* ***se uhvatiti u koštac*** *sa životom, a ne bježati.*	*hvatati se ipf. uhvatiti se pf. [s kim (s čim)] u koštac* počinjati/početi oštru/odlučnu borbu s kim/s čim, sukobljavati se/sukobiti se s kim/s čim (FRHSJ 1982: 266)	*Meg kell birkózni az élettel, nem pedig menekülni!*	/
(51)	*Reklo bi se da ima* ***srca****, ali ja znam da* ***nema*** *(…)*	*nemati srca* nemati razumijevanja *za koga, za što,* ne suosjećati *s kim* (HFR 2014: 554)	*Azt hinné az ember, hogy az ofőnek van* ***szíve****, de én tudom, hogy* ***nincs*** *(…)*	*nincs szíve* rideg, könyörtelen ember (MSZK 1985)

4.3. A frazeologizmusok fordítási megfeleltetéseinek elemzése

Ahogy röviden leírtam a 4.1. *Az alkalmazott kutatási módszer* című alfejezetben, az összeállított korpusz elemzését a fordító által alkalmazott átváltási műveletek szerint Klaudy (2016) korábban bemutatott rendszere alapján végzem el, kiegészítve azt a kontrasztív frazeológia megfeleléstípusai (Forgács 2012) megjelölésével, ahol az célszerűnek tűnik. A négy átváltási művelet mellett külön alfejezetben a szó szerinti fordítással is foglalkozom. Azoknál a forrásnyelvi frazeologizmusoknál, amelyek szerepelnek a *Szívvel-lélekkel. Dušom i srcem* (2017) című szomatikus frazeológiai szótárban, a megadott megfelelőiket közlöm a lábjegyzetben, de az elemzésben kizárólag kiegészítésként – és nem a szótári és a fordító által alkalmazott megoldások összehasonlítása céljából, mert – ahogy már megemlítettem a szótárakról beszélve a vizsgált nyelvpárban – a regény magyar fordítása és a szótár megjelenése között kevés idő telt el.

4.3.1. Behelyettesítés

Az első megvizsgált átváltási művelet a **frazeológiai ekvivalencia** (Forgács 2012: 249) alapján alkalmazható. A forrásnyelvi frazeologizmusok megfeleltetéséről **behelyettesítéssel** (Klaudy 2016) abban az esetben beszélhetünk, amikor a fordító ugyanazzal a célnyelvi frazeologizmussal adja őket vissza, illetve azonos képpel. Az alábbi táblázatban ennek az átváltási műveletnek az alkalmazása tekinthető meg frazeologizmusok megfeleltetésekor horvát-magyar nyelvpárban. Azoknál a forrásnyelvi frazeologizmusoknál, amelyek a *Szívvel-lélekkel* című frazeológiai szótárban is szerepelnek, a lábjegyzetben közlöm a szótári megfelelőit.

2. táblázat. Behelyettesítés

	Frazeologizmus a FNYSZ-ben	**Megfelelője a CNYSZ-ben**
(1)	*(...) i da poslije, valjda taj isti netko, ne* ***upire prstom***[20] *u nas.*	*(...) nehogy azt higgyék az emberek, hogy szökik, és később* ***ujjal mutogassanak*** *ránk.*
(2)	*(...) a što će biti s ostalima to samo* ***Bog zna****.*	*(...) de hogy a többivel mi lesz, azt csak az* ***Isten tudja****.*
(3)	*Nitko neće iz praznog stana* ***na ulicu izbaciti*** *ženu s dvoje djece (...)*	*Senki sem fog egy üres lakásból* ***kidobni az utcára*** *egy kétgyerekes asszonyt (...)*

[20] A *Szívvel-lélekkel* című szótárban megadott megfelelője: *ujjal mutogat vkire* (2017: 134).

(5)	*Ostao je braniti grad sve do ulaska četnika i jugovojske, a potom mu* ***se izgubio trag****.*	*(…) és amikor bementek a csetnikek meg a jugó hadsereg,* ***nyoma veszett****.*
(6)	*Mi vas molimo samo* ***krov nad glavom*** *(…)*	*Mi csak* ***fedelet*** *kérünk* ***a fejünk fölé*** *(…)*
(7)	*Čitala sam sve što mi* ***je došlo pod ruku*** *(…)*	*Mindent elolvastam, ami* ***a kezembe került*** *(…)*
(9)	*Kad smo se upoznale, rekla je da joj* ***je došla teta iz Amerike*** *(…)*	*Azt mondta, hogy* ***megjött az amerikai nénikéje*** *(…)*
(10)	*Neki su je mrzili jer je bila sretna i jer* ***je došlo*** *njezino* ***vrijeme****.*	*Voltak, akik gyűlölték, mert vidám volt, és mert* ***eljött az ő ideje****.*
(11)	*Izgledalo je kao da bi za sve bilo najbolje da* ***sklopi oči***[21]*.*	*Úgy tűnt, mindenkinek az volna a legjobb, ha* ***örökre lehunyná a szemét****.*
(12)	*Bili smo svjesni da ljudima* ***idemo na živce***[22]*, ali to nas nije nimalo ometalo.*	*Tudtuk, hogy* ***az*** *öregek* ***idegeire megyünk****, de csöppet sem zavartattuk magunkat.*
(15)	*(…) ali morala sam popiti nešto da ne dehidriram i barem malo* ***dođem sebi****.*	*(…) de muszáj volt meginni, nehogy kiszáradjak, és hogy egy kicsit* ***magamhoz térjek****.*
(16)	*(…) a od tada mu* ***se gubi svaki trag****.*	*(…) innen kezdve* ***nyoma vész.***
(19)	*Mama je neko vrijeme šutjela, a onda rekla sve* ***u jednom dahu*** *(…)*	*Anyu egy ideig hallgatott, aztán* ***egy szuszra*** *mondta (…)*
(20)	*Mame su nam* ***se hvatale za glavu*** *(…)*	*Anyáink meg mások is* ***a fejüket fogták*** *(…)*
(21)	*(…) iako joj* ***je*** *sestra već* ***prokrčila put*** *do Oaze.*	*(…) habár a nővére már* ***utat tört*** *az Oázis felé*
(22)	*Ja sam bila njegova suprotnost, a jedno drugo* ***smo zaobilazili u velikom luku****, pogotovo vani.*	*Én pont az ellentéte voltam, és* ***nagy ívben elkerültük*** *egymást, különösen a szobánkon kívül.*
(23)	*(…) i* ***pusti*** *nas* ***na miru*** *s tim svojim ispadima.*	*(…) csak* ***hagyjon*** *bennünket* ***békén****, és ne gyötörjön az indulatkitöréseivel.*

[21] A *Szívvel-lélekkel* című szótárban megadott megfelelője: *(örökre) behunyja a szemét* (2017: 103, 109).

[22] A *Szívvel-lélekkel* című szótárban megadott megfelelője: *vkinek az agyára [az idegeire] megy* (2017: 3, 50).

(24)	*(...) da joj* ***idem na živce***[23] *(...)*	*(...) hogy* ***az idegeire megyek*** *(...)*
(25)	*(...) gotovo* ***sam tonula u san*** *(...)*	*(...) engem majdnem* ***elnyomott az álom*** *(...)*
(27)	*Baka* ***je*** *na to smjerno* ***spustila pogled***[24] *(...)*	*A nagymama erre szemérmesen* ***lesütötte a szemét*** *(...)*
(31)	*Što ćeš,* ***iz ove kože ne možeš***[25]*.*	*Mit tehet az ember,* ***nem bújhat ki a bőréből****.*
(32)	*(...) rastat ćemo se prvi put u ovih nekoliko godina pa svatko* ***svojim putem****.*	*(...) több éven át együtt voltunk, és most mindenki* ***megy a maga útjára***
(34)	*(...) kad se šalila* ***na svoj račun*** *(...)*	*(...) mikor a* ***saját számlájára*** *tréfálkozott (...)*
(37)	*Mama je stajala na vratima, čula sam kako* ***joj se srce lomi*** *(...)*	*Anyu az ajtóban állt, hallottam a* ***szívét szakadni*** *(...)*
(38)	*(...) to je nešto kao* ***ljubav na prvi pogled****.*	*(...) hogy ez olyasmi, mint a* ***szerelem első látásra****.*
(40)	*Ako mi doneseš pohvalnicu, vodit ću te na sladoled* ***velik k'o kuća****!*	*Ha dicsérő oklevelet hozol haza, akkora fagyit kapsz,* ***mint egy ház****!*
(41)	*Oni* ***se valjaju od smijeha*** *i govore (...)*	***Fetrengenek a röhögéstől****, és azt mondják (...)*
(44)	*Ionako* ***živimo od danas do sutra*** *(...)*	*Amúgy is* ***máról holnapra élünk*** *(...)*
(45)	*(...) ali još jedan neopravdani, to bi mi stvarno moglo* ***zagorčati život.***	*(...) de ha kapok még egy igazolatlant, az tényleg* ***megkeserítheti az életem****.*
(51)	*Reklo bi se da ima* ***srca****, ali ja znam da* ***nema***[26] *(...)*	*Azt hinné az ember, hogy az ofőnek van* ***szíve****, de én tudom, hogy* ***nincs*** *(...)*

Behelyettesítésnek tulajdonképpen azokat az eseteket minősítettem, amelyeknél – egyszerűen – a két frazeologizmus ugyanazzal a képpel rendelkezik (Klaudy 2016), és ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy teljes ekvivalenciáról van szó. Vitathatatlan, hogy a teljes ekvivalencia ritkább jelenség két nyelv között (vö. Baker 1992, Forgács 2012, Andrić 2018).

[23]A *Szívvel-lélekkel* című szótárban megadott megfelelője: *vkinek az agyára [az idegeire] megy* (2017: 3, 50).

[24] A *Szívvel-lélekkel* című szótárban megadott megfelelője: *vki a földre süti a szemét* (2017: 102).

[25]A *Szívvel-lélekkel* című szótárban megadott megfelelője: *vki nem tud kibújni a bőréből* (2017: 17).

[26]A *Szívvel-lélekkel* című szótárban megadott megfelelője: *nincs vkinek szíve* (2017: 117).

A megemlített frazeológiai ekvivalencia **teljes** és **részleges típusában**, valamint **jelentésekvivalenciaként** jelentkezik. Számos esetben nehézséggel jár eldönteni, hogy melyik fajtájáról van szó. Forgács kiemeli, hogy „a mérlegelés során nyilvánvalóan szubjektív döntéseket is meg kell néha hozni" (2012: 255). Gyakorlati okokból – egyrészt mert a fordító egyedi döntései és kreativitása ennél az átváltási műveletnél nem(igen) tükröződnek, másrészt pedig mert ez nem a dolgozat elsődleges tárgya – a frazeológiai ekvivalencia altípusainak példáit nem tárgyalom részletesebben a behelyettesítés kontextusában.

Megtekinthetünk néhány példát, melyet a fordító behelyettesítéssel feleltetett meg.

(2) *(...) a što će biti s ostalima to samo* ***Bog zna****.*

(...) de hogy a többivel mi lesz, azt csak az ***Isten tudja****.*

A szemléltetett frazeologizmus bibliai eredetű, és a következőképpen jelentkezik a Bibliában:

> „Ismerek egy embert Krisztusban, aki tizennégy év ezelőtt – testben-e, nem tudom, vagy testen kívül, nem tudom, Isten tudja – elragadtatott a harmadik égig. S tudom, hogy ugyanez az ember – testben-e, vagy testen kívül, nem tudom, Isten tudja – elragadtatott a paradicsomba" (2Kor 12:2–4, idézi Bárdosi 2019: 247).

Az alábbi frazeologizmus gyökereit szintén a Bibliában kereshetjük meg:

(31) *Što ćeš,* ***iz ove kože ne možeš****.*

Mit tehet az ember, ***nem bújhat ki a bőréből****.*

Bárdosi (2019: 84) a bibliai Jeremiás (Jer 13:23) tanításaiból származó kérdéssel köti össze: „Vajon megváltoztathatja-e bőrét az etióp, vagy tarka csíkjait a párduc?".

A következő példában láthatjuk, hogy a célnyelvi frazeologizmus ki van egészítve az *örökre* lexémával a forrásnyelvivel szemben:

(11) *Izgledalo je kao da bi za sve bilo najbolje da* ***sklopi oči****.*

Úgy tűnt, mindenkinek az volna a legjobb, ha ***örökre lehunyná a szemét****.*

Elmondható, hogy az *örökre* lexéma betoldásával a célnyelvi frazeologizmus képe mégsem változik, mert a horvát nyelvű frazeologizmus egyébként is néha felveszi ezt a határozószót (ld. szótári alakját az 1. táblázatban), másrészt a magyar nyelvű frazeologizmus anélkül is létezik. Mindkét nyelv beszélői tehát ismerik, és használják ennek a frazeologizmusnak a rövidebb és a kibővített változatát is, ezért mondhatjuk, hogy a fordító

ebben az esetben az **explicitáció elvét** követi, mely szerint: „Ha a fordító több olyan megoldás közül választhat, amely egyaránt megfelel a célnyelvi normának, általában igyekszik az explicitebb, kifejtettebb megoldást választani” (Klaudy 2012: 33).

A következő példában – a kutatás korpuszát nyitó frazeologizmusoknál – is jól megfigyelhető a behelyettesítés.

(1) *(...) i da poslije, valjda taj isti netko, ne* ***upire prstom*** *u nas.*

(...) nehogy azt higgyék az emberek, hogy szökik, és később ***ujjal mutogassanak*** *ránk.*

E frazeologizmusnak az eredetét Bárdosi a középkorig vezeti vissza: „a középkori igazságszolgáltatás által forgalmas köztereken szégyenszemre *pellengérre állított* személyekre az arra járó emberek valóban ujjal mutogattak, és így csúfolták ki, bélyegezték meg őket” (2019: 544–545).

A 2. táblázatban és a kiemelt példákban láttuk, hogy a fordító számos helyen azonos célnyelvi frazeologizmussal feleltette meg a forrásnyelvi szövegben jelentkezőket. A szomatikus jellegű forrásnyelvi frazeologizmusok célnyelvi megfelelőit a *Szívvel-lélekkel. Dušom i srcem* című szótár is egyformán adta meg. Klaudy (2012: 146) kiemeli – magyar és német nyelvű példákon kimutatva –, hogy az ilyen teljes megegyezés természetes jelenség, mert a népeket több évszázados szoros történelmi és kulturális kapcsolatok kötik össze. Ekképpen a horvát forrásnyelvi és a magyar célnyelvi szövegben jelentkező azonos frazeologizmusok is megmagyarázhatók. Andrić (2018: 19) a következőképpen fogalmaz, amikor ilyen frazeologizmusokról van szó:

> „Az azonos szólások meglétéből nem okvetlenül azt a következtetést kell levonnunk, hogy azok az egyik nyelvből kerültek át a másikba, hanem hogy az ugyanolyan társadalmi, gazdasági, művelődéstörténeti viszonyokban élő népek hasonló szemléletéből, szokásaiból, hiedelmeiből alakulhattak ki párhuzamosan”.

A horvát és a magyar nyelv között fennálló tipológiai különbségekből kiindulva, a grammatikában megfigyelhető eltérések elkerülhetetlenek voltak, azonban a frazeologizmusok fordításakor úgyis a lexikára és az általa kifejezett képekre helyezzük a hangsúlyt.

4.3.2. Teljes átalakítás

Az alábbi táblázatban olyan példákat hoztam, amelyek a **teljes átalakítás** átváltási művelet (Klaudy 2012, 2016) eredményeként jelentkeznek a célnyelvi szövegben. Jelen alfejezetben az elemzést kiegészítettem a forrásnyelvi frazeologizmusok szó szerinti fordításával[27] is, melyek a lábjegyzetben találhatók.

3. táblázat. Teljes átalakítás

	Frazeologizmus a FNYSZ-ben	**Megfelelője a CNYSZ-ben**
(17)	*(…) a ako se sjeti njega, stvari* ***će*** *sigurno* ***otići nizbrdo****.*	*(…) és ha anyunak eszébe jut a sógora****,*** ***balul üthet ki*** *a dolog.*
(39)	*Prvi put u životu poželjela sam* ***umrijeti od srama*** *(…)*	*Életemben először akkor akartam* ***a föld alá süllyedni szégyenemben*** *(…)*
(46)	*(…) zastrašujuće je kako* ***sam nisko pala****.*	*(…) félelmetes, hogy milyen* ***mélyre süllyedtem****.*
(48)	*Udaram ga šakom u leđa i* ***umirem od smijeha****.*	*Hátba verem, és* ***kitör belőlem a röhögés****.*

A táblázatban megtekinthető példáknál a forrásnyelvi és a célnyelvi kifejezések jelentése azonos, de a szó szerinti jelentés – ilyen módon a képi háttér is – eltér, ezért megtapasztalható a **részleges ekvivalencia** (Forgács 2012). Két példánál tulajdonképpen **jelentésekvivalenciáról** is beszélhetünk, mert a frazeologizmusoknak van egy közös komponensük; (39) *sram – szégyen*, (48) *smijeh – röhögés*. A felsorolt forrásnyelvi frazeologizmusoknak és célnyelvi megfelelőiknek tehát közös a jelentésük, de alakjuk, valamint a szó szerinti (denotatív) jelentésük kisebb vagy nagyobb mértékben eltér. Ha megtekintjük ezeknek a frazeologizmusoknak és megfelelőiknek az 1. táblázatban feltüntetett szótári jelentéseit, megfigyelhetjük, hogy csak az utolsóban érzékelhető egy kisebb jelentésváltozás:

(48) *Udaram ga šakom u leđa i* ***umirem od smijeha****.*[28]

Hátba verem, és ***kitör belőlem a röhögés****.*

[27] Klaudy tanulmányában (1988) kimutatta, hogy a frazeologizmusok szó szerinti fordításának is vannak szabályai, feldolgozva az előzőleg szó szerinti fordításban elkészített orosz frazeologizmusokat magyar nyelvre a Dubrovin *Ruszkija frazeologizmi v kartyinah* (1982) című frazeológiai szótár magyar nyelvű változatához.

[28] Az *umirati od smijeha* frazeologizmus szó szerinti fordítása: haldoklik a nevetéstől.

A hangos nevetést jelölő forrásnyelvi frazeologizmus olyan jelentést is hordoz a folyamatos cselekvésű igének[29] (*umirati*) köszönhetően, miszerint a nevetés hosszabb időtartamú, míg a magyar nyelvű megfelelője hirtelenséget jelöl. A 3. táblázat többi példája, azaz frazeologizmusai, azonos jelentéssel bírnak, viszont más képekkel rendelkeznek. Így például megtekinthetjük, hogy az egyik forrásnyelvi frazeologizmusnál megfigyelhető a LENT, LEFELÉ ROSSZ fogalmi metafora (Lakoff–Johnson 1980), amely azonban nincs átadva a célnyelvre, mert a fordító másként fejezte ki.

(17) *(...) a ako se sjeti njega, stvari* ***će*** *sigurno* ***otići nizbrdo****.*[30]

(...) és ha anyunak eszébe jut a sógora, ***balul üthet ki*** *a dolog.*

A következő példákban is eltérő képi tartalmakat figyelhetünk meg a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegben, ha megtekintjük a forrásnyelvi frazeologizmusok szó szerinti fordítását a lábjegyzetben.

(46) *(...) zastrašujuće je kako* ***sam nisko pala****.*[31]

(...) félelmetes, hogy milyen ***mélyre süllyedtem****.*

(39) *Prvi put u životu poželjela sam* ***umrijeti od srama*** *(...)*[32]

Életemben először akkor akartam ***a föld alá süllyedni szégyenemben*** *(...)*

A (46) példáról beszélve megjegyzendő, hogy a fordító ügyelt arra, hogy megtartsa a lefelé ereszkedő irányt az erkölcstelenség kifejezésében. Az utolsó példában pedig megtekinthető, hogy a fordító a célnyelvi megoldást gazdagította *a föld alá süllyedés* képletesebb, konkrétabb képével a forrásnyelvi „egyszerűbb” képpel bíró frazeologizmussal szemben.

[29] A horvát nyelv – mint más szláv nyelvek is – megkülönbözteti a befejezett és a folyamatos cselekvésű igéket.

[30] Az *otići će nizbrdo* frazeologizmus szó szerinti fordítása: a dombon lefelé megy.

[31] A *nisko pasti* frazeologizmus szó szerinti fordítása: alacsonyan esik.

[32] Az *umrijeti od srama* frazeologizmus szó szerinti fordítása: meghal a szégyentől.

Észrevehető, hogy kevés példánál beszélhetünk teljes átalakításról a fordításban, ráadásul a forrásnyelvi és a célnyelvi képek sem mutatnak meg túlzottan eltérő különbségeket a lexémáik alapján.

4.3.3. Generalizáció (általánosító fordítás)

Az 4. táblázatban a generalizációt (Klaudy 2016) tükröző példák tekinthetők meg. Olyan esetekről van szó, amikor a fordító a forrásnyelvi frazeologizmust nem frazeologizmussal felelteti meg a célnyelven.

4. táblázat. Generalizáció (általánosító fordítás)

	Frazeologizmus a FNYSZ-ben	**CNYSZ**
(4)	***Premrla je od straha*** *jer je pomislila da je dojava bila kriva (...)*	*Visszahőkölt, mert arra gondolt, hogy tévesen értesítették (...)*
(8)	*Mama* ***je bila na rubu*** *(...)*	*Anyu kikészült (...)*
(13)	*(...) da* ***ubijemo dosadu*** *(...)*	*(...) ha nem tudtunk mit csinálni unalmunkban (...)*
(14)	***Bila sam van sebe od sreće*** *(...)*	*Iszonyat boldog voltam (...)*
(18)	*(...) umirila je heklaricu i* ***pogledala me ispod oka***[33].	*(...) állt meg kezében a horgolótű, és alulról rám nézett.*
(28)	*(...) naravno da mojoj mami nakon svega i sahrane nije bilo* ***ni na kraj pameti***[34] *da ću je to tražiti.*	*(...) anyukámban viszont a történtek meg a temetés után természetesen föl se merült, hogy ilyen kéréssel fordulok hozzá.*
(29)	*Kad je mala Mihaljevićka svome tati rekla kaj,* ***ubio je boga u njoj*** *(...)*	*Amikor a kis Mihaljevićka zágrábi szavakat kezdett használni, az apja rettenetesen elverte (...)*
(30)	*(...) pa sam krenula van,* ***uhvatiti*** *malo* ***zraka****.*	*Elindultam kifelé, hogy szívjak egy kis levegőt.*
(33)	*(...) zbog kojeg* ***je dobila*** *prve* ***batine*** *od svog oca (...)*	*(...) a kerékpár miatt kapta az apjától az első verést (...)*

[33] A *Szívvel-lélekkel* című szótárban megadott megfelelője: *ferde szemmel néz vkire v. vmire* (2017: 104).

[34] A *Szívvel-lélekkel* című szótárban megadott megfelelője: *vki álmában se(m) gondol vmire (*2017: 21), *vkinek esze ágában sincs (vmit megtenni)* (2017: 22).

(35)	*(...) a ja tu sliku ne mogu* ***izbaciti iz glave***[35] *nikada više.*	*(...) de én soha többé* <u>*nem felejtem el*</u> *ezt a képet.*
(36)	*(...) neće moja djeca zbog mene* ***saginjat glavu***[36]*.*	*(...) az én gyerekeim nem fognak miattam* <u>*lehajtott fejjel járni*</u>*!*
(42)	*Mama je nekud izašla,* ***za divno čudo*** *(...)*	*Anyu elment valahova,* <u>*ilyen se volt még*</u> *(...)*
(47)	*(...) on se počne* ***gušiti od smijeha****.*	*(...)* <u>*hahotára fakad*</u>*.*
(50)	*(...) treba* ***se uhvatiti u koštac*** *sa životom, a ne bježati.*	<u>*Meg kell birkózni az élettel*</u>*, nem pedig menekülni!*

Ha megfigyeljük a táblázatban összegyűjtött példákat, látható, hogy a célnyelvi szöveg alkotásánál a fordító nem alkalmazott frazeologizmusokat (esetleg részben frazeologizmusnak tekinthető az utolsó példa), hanem valamilyen más nyelvi eszközzel fogalmazza meg, és adja át a frazeologizmusok jelentését, néha olyan esetekben is, amikor a célnyelvben megvan a forrásnyelvi frazeologizmus lehetséges megfelelője, pl. (18) *pogledati ispod oka* (megfelelője: *ferde szemmel néz valakire vagy valamire*), (28) *ni na kraj pameti* (megfelelője: *valakinek esze ágában sincs*) vagy (36) *saginjati glavu* (megfelelője: *fejet hajt valaki vagy valami előtt*). Számos példánál a fordító parafrázissal adja vissza a forrásnyelvi frazeologizmust, közülük kiemelném az alábbiakat:

(13) *(...) da* ***ubijemo dosadu*** *(...)*

(...) <u>*ha nem tudtunk mit csinálni unalmunkban*</u> *(...)*

(29) *Kad je mala Mihaljevićka svome tati rekla kaj,* ***ubio je boga u njoj*** *(...)*

Amikor a kis Mihaljevićka zágrábi szavakat kezdett használni, az apja <u>*rettenetesen elverte*</u> *(...)*

A horvát (13) *ubijati dosadu* frazeologizmus szó szerinti fordítása magyar nyelven *(meg)öli az unalmat*, míg az (29) *ubiti boga u nekome* szó szerinti fordítása *megöli az istent valakiben*. A fordító a jelentésükre irányul, és azt a célnyelven egyszerűen körülírja.

[35] A *Szívvel-lélekkel* című szótárban megadott megfelelője: *vki kiver az agyából [a fejéből] vmint v. vkit* (2017: 4, 29).

[36] A *Szívvel-lélekkel* című szótárban megadott megfelelője: *vki fejet [térdet] hajt vki v. vmi előtt* (2017: 27).

Két példánál **lexikális megfelelésről** (Forgács 2012) van szó, mert a frazeologizmusok jelentését a fordító lexémákkal adja vissza.

(4) ***Premrla je od straha***[37] *jer je pomislila da je dojava bila kriva (...)*

Visszahőkölt, mert arra gondolt, hogy tévesen értesítették (...)

(8) *Mama* ***je bila na rubu***[38] *(...)*

Anyu kikészült (...)

Ahogyan az előző példáknál – itt is megfigyelhető, hogy az idiomatikusság és általa előforduló képek elvesznek más nyelvi eszközök használatával. A következő alfejezetben megvizsgálom, hogy e veszteségeket a fordító milyen módon pótolja be.

4.3.4. Kompenzáció

Az alábbi táblázatban tíz példát[39] gyűjtöttem össze, amely a **kompenzációt** tükrözi – ilyenkor a feltüntetett forrásnyelvi szöveg mondataiban frazeologizmusok nem találhatóak, de a célnyelvi szövegben a fordító azokat alkalmazza fordításkor. Ilyen módon a fordító bepótolja az előző alfejezetben elemzett átváltási művelet által megtörtént veszteségeket. Itt tulajdonképpen **globális kompenzációról** beszélünk, mely „során a fordító arra törekszik, hogy a fordítás eredményeképpen keletkezett célnyelvi szöveg ne legyen szegényebb, színtelenebb, mint az eredeti célnyelvi szövegek" (Klaudy 2012: 171).

5. táblázat. Kompenzáció

	FNYSZ	**Frazeologizmus a CNYSZ-ben**
(52)[40]	*Nisam pričala previše i dosađivala, ali sam prema svima bila pristojna.*	*Nem locsogtam sokat, és nem* ***jártam a nyakukra***[41]*, illedelmes voltam mindegyikükkel.*

[37] Az *umrijeti od straha* frazeologizmus szó szerinti fordítása: meghal a félelemtől. A *premrla* szóalak miatt (*umrla* helyett) morfológiai modifikációról beszélhetünk (ld. Forgács 2012: 176).

[38] A *biti na rubu* frazeologizmus szó szerinti fordítása: a szélén van.

[39] Ennél több helyen is találkozunk a kompenzációval a fordításban, de jelen szakdolgozatban csak egy részét szerepeltetem.

[40] A sorszámok folytatódnak a 1. táblázatban összegyűjtött és rendszerezett korpuszra, azaz sorszámozott példáira.

(53)	*Jako mu se žurilo jer je vozio neke kamione, a kroz Zagreb je samo prolazio.*	*Nagyon sietett, mert kamionnal volt, és Zágrábot csak* ***útba ejtette***[42]*.*
(54)	*(…) ali strah i neizvjesnost koju je Juranić, uz Božju pomoć, širio oko sebe bila je tako velika da su neki doslovno drhtali pred njim.*	*(…) de Juranić úgy meg tudott félemlíteni bennünket, hogy* ***reszkettünk*** *előtte****, mint a nyárfalevél***[43]*.*
(55)	*Većina klinaca došla je u restoran već oko sedam i tada su nas nasamarili prvi i zadnji put.*	*Sok gyerek már hétkor megjelent az étteremben, de ekkor* ***tettek*** *minket* ***lóvá***[44] *először és utoljára.*
(56)	*Brzo su shvatili da smo ih pokušale nasanjkati (…)*	*A szülők rögtön kapcsoltak, hogy mi ketten* ***lépre*** *akartuk* ***csalni***[45] *őket.*
(57)	*Činilo se da stalno traži svađu, da uopće ne pomaže, osim s tim pismima koja šalje i koja su jedino dobro što zna napraviti.*	*Úgy éreztem, hogy folyton* ***keresi a kákán a csomót***[46]*, semmit sem segít, leszámítva azokat a bizonyos leveleket, és ez az egyetlen jó, ami telik tőle.*
(58)	*– Frajerica, ha? – rekao je.*	*– Hűha, te aztán* ***megéred a pénzed****!*[47] *– mondta.*
(59)	*Moram nešto smisliti, kako da se izvučem s nastave a da ne nadrapam.*	*Ki kell találnom valamit, hogyan lógjak meg úgy, hogy ne* ***járjak pórul***[48]*.*
(60)	*Drugo se nije moglo očekivati, razred šuška, došaptava se, padaju razne*	*Mi mást várhattam volna, az osztály összesúg, mindenféle elmélet* ***jár szájról***

[41] Jelentése: „kérésével sorozatosan felkeres, zaklat vkit {vkinek}” (MSZKA 2012).

[42] Jelentése: „arra menve, útközben érint vmit (pl. vkinek a lakóhelyét)” (MSZKA 2012).

[43] Jelentése: „(különösen félelmében) nagyon remeg, reszket” (MSZKA 2012).

[44] Jelentése: „rászed, becsap vkit; tréfát űz vkivel, ugrat vkit“ (MSZKA 2012).

[45] Jelentése: „szándékát ügyesen leplezve vmely gyanútlan személyt ravasz fogással olyan helyzetbe juttat, ahonnan az már nem v. aligha menekülhet” (MSZKA 2012).

[46] Jelentése: „mindent kifogásol, ott is hibát akar találni, ahol nincs” (MSZKA 2012), „ott is hibát keres, ahol nincs, folyton akadékoskodik” (MSZK 1985).

[47] Jelentése: „(gúny) (személy) jópofa, nem mindennapi, nagy csibész” (MSZKA 2012).

[48] Jelentése: „nem sikerül vmely vállalkozása, felsül, ráfizet” (MSZKA 2012).

	teorije.	***szájra***[49].
(61)	*U tom trenutku bile smo slične.*	*Mert attól a pillanattól kezdve* ***egy cipőben jártunk***[50].

A példákban egy olyan tendenciát figyelhetünk meg, amely a magyar nyelvre jellemző frazeologizmusok bevonására vonatkozik, pl. (54) *reszket, mint a nyárfalevél*, (55) *lóvá tesz*, (56) *lépre csal*, (57) *a kákán is csomót keres*, (59) *pórul jár* a célnyelvi szövegbe. A globális kompenzáción belül itt **dúsításról** (Klaudy 2012) beszélhetünk, mely segítségével a fordító a célnyelvi szöveget idiomatikusabb kifejezésekkel gazdagítja – amelyeket a magyar nyelvi eszköztár lehetőségként ajánl – és ekképpen gondoskodik arról, hogy a fordítás ne legyen szegényebb az eredeti célnyelvi szövegeknél. Baker úgy fogalmaz, hogy a fordító a célnyelv tipikus frazeológiáját használva jelentősen megemeli a fordítások **olvashatóságát** (1992: 78).

Észrevehető az is, hogy a fordító több esetben olyan forrásnyelvi lexémákat fordít frazeologizmusokkal, melyek az informális beszédstílushoz (Wardhaugh 1995: 47) tartoznak, és e tendencia jól kimutatható a következő példákban:

(58) *Brzo su shvatili da smo ih pokušale nasanjkati (...)*

A szülők rögtön kapcsoltak, hogy mi ketten ***lépre*** *akartuk* ***csalni*** *őket.*

(60) *– Frajerica, ha? – rekao je.*

– Hűha, te aztán ***megéred a pénzed****! – mondta.*

(61) *Moram nešto smisliti, kako da se izvučem s nastave a da ne nadrapam.*

Ki kell találnom valamit, hogyan lógjak meg úgy, hogy ne ***járjak pórul****.*

Az aláhúzott, frazeologizmusokkal helyettesített lexémák a horvát nyelvben inkább a mindennapi nyelvhasználathoz tartoznak, mert általában a közvetlen kommunikációban találkozunk velük – amely egyébként jellemző a regény stílusára is. Elmondható tehát, hogy a fordító ügyel arra, hogy a kompenzáció során a stílus ne változzon.

[49] Jelentése: „(hír) fokozatosan terjed, egyre többen beszélnek róla” (MSZKA 2012).

[50] Jelentése: „hasonló helyzetben van vkivel, hasonlóak a problémáik” (MSZKA 2012).

4.3.5. Szó szerinti fordítás

A korpusz egyik forrásnyelvi frazeologizmusa **szó szerinti fordításában** figyelhető meg a célnyelvi szövegben. A következő példáról van szó:

(49) *(...) bacila si dudu i stavila cigaru, stoji ti* ***ko piletu sisa****.*

(...) eldobtad a dudlit, és a szájadba vetted a cigit, úgy áll neked, ***mint csirkének a tőgy****.*

Ilyen fordítói döntést nem kell minden esetben problematikus megoldásnak minősíteni (vagy akár megkérdőjelezni a fordító kompetenciáját). Itt a szó szerinti fordításnak az a funkciója tapasztalható meg, hogy a tréfás forrásnyelvi frazeologizmus képe átvitelével a célnyelvi szövegbe a magyar olvasó is megismerkedhet a horvát nyelv humorával. Klaudy szerint: „Egy találó, érdekes megfigyelés, egy szemléletes hasonlat, mely bár idegen, de lehetne a miénk is, mindig elgondolkodtat" (1988: 70). Vidović-Bolt kiemeli, hogy a fordító néha azért is alkalmazza ezt az átváltási műveletet, „hogy lehetővé tegye a kép vizualizációját, amelyet a forrásnyelvi szöveg szerzője egy bizonyos frazeologizmus választásával is szemléltette"[51] (2018: 352), ebben az esetben a forrásnyelvi frazeologizmus által átadott kép kihangsúlyozza, hogy valakinek *tényleg* nem áll jól, azaz nem illik valami (vö. az 1. táblázatban megtalálható frazeologizmus jelentését).

4.4. Hipotézisek bizonyítása

A korpusz feldolgozása és elemzése kimutatta, hogy a fordító számos forrásnyelvi frazeologizmust ugyanazzal a képpel feleltetett meg a célnyelvre azonos célnyelvi frazeologizmussal. A következő példákról van szó (ld. 2. táblázat: Behelyettesítés):

(1) *upirati prstom – ujjal mutogat*, (2) *Bog zna – Isten tudja*, (3) *izbaciti na ulicu – kidob az utcára*, (5) *izgubio se trag komu – nyoma veszik* (6) *krov nad glavom – fedél a feje fölött*, (7) *doći pod ruku – a kezébe kerül*, (9) *došla je teta iz Amerike – megjött az amerikai nénikéje*, (10) *dolazi čije vrijeme – eljön valakinek az ideje,* (11) *(zauvijek) sklopiti oči – (örökre) lehunyja a szemét*, (12) *ići na živce komu – az idegeire megy valaki*, (15) *doći k sebi – magához tér,* (16) *izgubio se trag komu – nyoma vész*, (19) *u jednom dahu – egy szuszra*, (20) *hvatati se za glavu – fogja a fejét*, (21) *prokrčiti put – utat tör*, (22) *zaobilaziti u koga u velikom luku – nagy ívben elkerül valakit,* (23) *pustiti na miru koga – békén hagy valakit*, (24)

[51] Eredetiben: (saját fordítás) „(...) da bi omogućio vizualizaciju prizora koji je autor izvornika dočarao i izborom određenoga frazema (...)" (Vidović-Bolt 2018: 352).

ići na živce – az idegeire megy, (25) *tonuti u san – enyom az álom*, (27) *spustiti pogled – lesüti a szemét*, (31) *iz ove kože ne možeš – nem bújhat ki a bőréből*, (32) *ići svojim putem – megy a maga útján*, (34) *na svoj račun – saját számlájára*, (37) *lomi se srce – megszakad a szíve*, (38) *ljubav na prvi pogled – szerelem első látásra*, (40) *velik kao kuća – akkora, mint egy ház,* (41) *valjati se od smijeha – fetreng a röhögéstől*, (44) *živjeti od danas do sutra – máról holnapra él,* (45) *zagorčati život komu – megkeseríti az életét*, (51) *nemati srca – nincs szíve.*

Összehasonlítva a többi alkalmazott átváltási művelet előfordulásának gyakoriságával, elmondható, hogy a behelyettesítés a korpusz többségét formálja, hiszen a kutatásom szerint ez a leggyakrabban alkalmazott átváltási művelet a forrásnyelvi frazeologizmusok megfeleltetése során a magyar nyelvre. A fordító a célnyelvi szövegben is sikeresen megtartotta a forrásnyelvi képeket. Az **első hipotézist** – miszerint a frazeologizmusok megfeleltetése során gyakori lesz az egyszerű behelyettesítés – sikerült bebizonyítani.

Továbbá a kutatás során megfigyelhettük, hogy a fordító a globális kompenzáción belül több helyen is gazdagítja a célnyelvi szöveget frazeologizmusokkal ott, ahol a forrásnyelvi szövegben nem találkozunk velük, méghozzá tipikusan magyar nyelvű szövegre jellemző kifejezésekkel, frazeologizmusokkal, pl. (54) *bila je tako velika da su neki doslovno drhtali pred njim – reszket, mint a nyárfalevél,* (55) *su nas nasamarili – lóvá tesz,* (56) *nasanjkati – lépre csal*, (57) *traži svađu – a kákán is csomót keres*, (59) *nadrapam – pórul jár*. Kimutatható a „dúsítás" (Klaudy 2012), amellyel a fordító arról gondoskodik, hogy a célnyelvi szöveg ne legyen szegényebb az eredeti célnyelvi szövegeknél, valamint hogy emelje a szöveg olvashatóságát (Baker 1992).

A **második hipotézist** – miszerint a célnyelvi szövegben a globális kompenzáció révén kimutatható lesz a „dúsítás" – sikerült bebizonyítani.

A korpusz feldolgozása alapján és a releváns szakirodalomra hivatkozva a korábban megfogalmazott hipotéziseket sikerült alátámasztanom.

5. Összegzés

Az elvégzett kutatás alapján – a megvizsgált nyelvpárra vonatkozólag – elmondható, hogy a forrásnyelvi frazeologizmusok megfeleltetésében a fordító különböző átváltási műveleteket alkalmaz (behelyettesítést, teljes átalakítást, generalizációt, kompenzációt), azonban többnyire az egyszerű behelyettesítés tapasztalható meg, így a forrásnyelvi és a célnyelvi frazeologizmus ugyanazt a képet tartalmazza. Nemritkán arról esik szó, hogy a frazeologizmusok fordítása nem könnyű – hiszen maga a fordítás folyamata sem az –, viszont ilyen esetekről beszélve számos frazeologizmus megfeleltetése mégsem igényel nagyobb kognitív erőfeszítést vagy kreativitást a fordítótól, mert a két szomszédos, évszázadokon keresztül közös múlttal, történelmi és kulturális kapcsolatokkal rendelkező nép nagyszámú azonos képpel bíró frazeologizmust ismer és használ. A behelyettesítéssel szemben a teljes átalakítás csak néhány példában figyelhető meg, ráadásul nem túlzottan eltérő képekkel. A generalizáció révén előforduló célnyelvi szöveg (általában elkerülhetetlen) veszteségeit pedig a fordító a kompenzációval hozza be, mely segítségével a célnyelvi szöveget gazdagítja, és idiomatikusabbá, természetesebbé teszi a célnyelvi frazeologizmusok alkalmazásával ott, ahol a forrásnyelvi szövegben nem jelentkeznek. Ekképpen ügyel arra is, hogy a magyar olvasó ne érezze idegennek a célnyelvi szöveget.

Kiemelném, hogy szükségszerű lenne egy átfogó és korszerű kétnyelvű frazeológiai szótár elkészítése is a vizsgált nyelvpárban, amelynek összeállításában az eddig elkészült műfordításokból is érdemes lenne meríteni.

Irodalom

Andrić Edit 2018. A kontrasztív frazeológiai kutatások alkalmazott nyelvészeti hozadéka. *Hungarológiai Közlemények* 19 (1): 15–29.

Baker, Mona 1992. *In Other Words. A coursebook on translation.* London and New York: Routledge.

Baranyiné Kóczy Judit 2018. A SZEM konceptualizációjáról. *Nyelvtudományi Közlemények* 114: 7–28.

Bárdosi Vilmos 2012. *Magyar szólások, közmondások adatbázisa. 14000 szólás, közmondás, helyzetmondat magyarázata stilisztikai jelzéssel, a típus feltüntetésével, fogalomköri szómutatóval*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Bárdosi Vilmos 2013. Tulajdonneves frazeológiai reáliák fordítási nehézségei. *Magyar Nyelvőr* 137 (1): 1–8.

Bárdosi Vilmos 2019. *Szólások, közmondások eredete. Frazeológiai etimológiai szótár*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Bošnjak, Aleksandra 2014. *Prenesena značenja hrvatskih imenica za životinje*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Diplomski rad.

Deáky Zita 2005. A női tisztaság és tisztátalanság. A menstruáció különböző aspektusai Magyarországon. (Történeti-néprajzi áttekintés.). In: *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 13. Tanulmányok Gazda Klára 60. születésnapjára*, szerk. Keszeg Vilmos–Tötszegi Tekla. 73–96. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.

Fink Arsovski, Željka 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: Filozofski fakultet.

Forgács Tamás 2012. *Bevezetés a frazeológiába. A szólás- és közmondáskutatás alapjai.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Földes Csaba 1987. *Magyar–német–orosz beszédfordulatok. A három nyelv azonos jelentésű állandósult szókapcsolatai.* Budapest: Tankönyvkiadó.

Heltai Pál 2013. Kultúraspecifikus kifejezések és reáliák. *Fordítástudomány* 15 (1): 32–53.

Jelavić, Antonija–Klinac, Darija–Hoyt-Nikolić, Eva–Kiss Gabriella–Kušćer, Nikola 2017. *Szívvel-lélekkel. Dušom i srcem. Magyar–horvát szomatikus szólástár. Mađarsko-hrvatski rječnik somatskih frazema.* Zagreb: Ibis grafika d. o. o.

Jozić, Ivana–Pon, Leonard–Rakovac, Alisa 2006. Pragmatički i značenjski elementi frazema u tekstnoj vrsti intervju. *Jezikoslovlje* (7) 1–2: 153–171.

Kiss Gábor–Kohári Anna 2019. *Nyelvészeti kisszótár*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Kiss Gabriella 2016. Szívvel-lélekkel – Dušom i tijelom. Egy hamarosan megjelenő magyar–horvát szomatikus frazeológiai szótár bemutatása. *THL2* (1–2): 77–83.

Klaudy Kinga 1988. A frazeologizmusok szó szerinti fordításáról. *Magyar Nyelvőr* 112 (3): 305–314. Újraközlés: Klaudy Kinga 2007. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könvkiadó. 69–78.

Klaudy Kinga 2012. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.

Klaudy Kinga 2013. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.

Klaudy Kinga 2018. Az átváltási műveletek rendszere. *Modern Nyelvoktatás* 24 (2–3): 5–16.

Klaudy Kinga–Kovács Marietta 2016. Frazeologizmusok a szótárban és a fordításban – a fordítói kreativitásról. In: *Frazeológia. Az emberi világkép tükrözője*, szerk. Bárdosi Vilmos. 119–129. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Kövecses Zoltán 2010. *Metaphor. A practical introduction.* New York: Oxford University Press, Inc.

Lakoff, George–Johnson, Mark. 1980. *Metaphors we live by.* Chicago and London: The University of Chicago Press.

Matešić, Josip 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpkoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Menac, Antica 2007. *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra.

Menac, Antica–Fink Arsovski, Željka–Venturin, Radomir 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Mihaljević, Milica–Kovačević, Barbara 2006. Frazemi u govornim i pisanim medijima. In: *Riječki filološki dani 6*, szerk. Srdoč-Konestra, Ines–Vranić, Silvana. 141–164. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

O. Nagy Gábor 1985. *Magyar szólások és közmondások*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó.

Pavlović, Nataša 2015. *Uvod u teorije prevođenja*. Zagreb: Leykam international d. o. o.

Samardžija, Marko 2003. *Hrvatski jezik 4*. Zagreb: Školska knjiga.

Turk, Marija 1994. Naznake o podrijetlu frazema. *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja* (6) 1–2: 37–47.

Vidović-Bolt, Ivana 2018. Frazemi – prevoditeljski kamen spoticanja. In: *Slavofraz 2018.: Frazeologija, učenje i poučavanje. Zbornik radova s Međunarodne znanstvene konferencije Slavofraz održane od 19. do 21. travnja 2018. godine u Rijeci*, szerk. Macan, Željka. 345–360. Rijeka: Studiograf.

Wardhaugh, Ronald 1995. *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris-Századvég.

Internetes hivatkozások

Arcanum Színes szinonimatár. https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-szines-szinonimatar-F9792/ (2020. május 30.)

Opačić, Nives 2015. Ugrožena tetka. *Vijenac. Književni list za umjetnost, kulturu i znanost.* (561–562) 17. rujna 2015. http://www.matica.hr/vijenac/561%20-%20562/ugrozena-tetka-24798/ (2020. április 24.)

Radics Viktória. Szépírók Társasága. https://szepiroktarsasaga.hu/tagok/radics_viktoria.469.html?pageid=973 (2020. március 28.)

Források

Simić Bodrožić, Ivana 2010. *Hotel Zagorje*. Zagreb: Profil International.

Bodrožić, Ivana 2019. *Hotel Zagorje*. Budapest: Park Könyvkiadó. Fordította Radics Viktória.